

KUNSTPLAN FOR MINNESTEDER ETTER 22. JULI

OSLO, 11. JUNI 2013

Foto: Thomas Winje Øijord / NTB scanpix.

Innhold

1. Innledning	s. 5
2. Oppdraget	s. 6
3. Politisk og historisk kontekst	s. 7
4. Publikum	s. 9
5. Stedene	s. 10
6. Minnester: definisjon og avgrensing	s. 13
7. Eksempler på minnesmerker og minnester etter menneskeskapte hendelser	s. 14
8. Kunstutvalgets vurdering og overordnede idé	s. 22
9. Formidling og involvering, spørreundersøkelsen	s. 25
10. Formidling av og informasjon om minnester	s. 25
11. Konkurransform og gjennomføring	s. 25
12. Budsjet	s. 27
13. Fremdriftsplan og milepæler	s. 28
14. Kilder	s. 29
15. Appendiks	s. 31

Appendiks

a) Om utvalgets medlemmer	s. 31
b) Detaljert budsjett	s. 33
c) Tegninger/kart/foto – Regjeringskvartalet	s. 34
d) Tegninger/kart/foto – Sørbråten	s. 35
e) «Fra monument og minnesmerke til minnester: ny bruk av offentlige rom». Essay om minnester av Tor Einar Fagerland	s. 36
f) Resultater spørreundersøkelse	s. 41

1. Innledning

Etter angrepene 22. juli 2011 nedsatte Kulturdepartementet en styringsgruppe som skulle vurdere minnesmerker/minnemonumenter/minnsteder knyttet til 22. juli. Styringsgruppen skulle fremme forslag til lokalisering og utforming, og foreslå hvordan prosessen knyttet til etableringen av minnesmerkene burde organiseres. Denne innstillingen ble lagt frem for Kulturdepartementet 1. april 2012. På dette grunnlaget besluttet Regjeringen at det skal etableres minnsteder i Regjeringskvartalet i Oslo og på landsiden mot Utøya i Hole kommune. Oppdraget ble gitt til Kunst i offentlige rom – KORO – som er statens fagorgan for kunst i offentlige rom. KORO nedsatte deretter et kunstutvalg – *Kunstutvalget for Minnsteder etter 22. juli* – som hadde sitt oppstartmøte 19. november 2012 i Oslo.

Kunstutvalget har nådd en felles forståelse av hvilke prinsipper og verdier som bør prege dette prosjektet. Kunstutvalget ser på oppdraget som et nasjonalt anliggende og har uttrykt at *minnstedene skal preges av kunstneriske og formale kvaliteter, samtidig som de har offentlig relevans for hele befolkningen*. Kunstutvalget er av den oppfatning at arbeidet med etableringen av minnstedene bør være transparent, og at det inkorporerer deltakelse fra publikum så langt dette er mulig.

I oppdragsbrevet fra Kulturdepartementet står følgende: «Kunstutvalg og jurysammensettingen følger retningslinjene for slike saker, men AUF, Nasjonal støttegruppe etter 22. juli-hendelsene og en representant oppnevnt av regjeringen skal være medlemmer i kunstutvalget og juryen». Utover disse har KORO oppnevnt to kunstkonsulenter, samt en arkitekt, og en representant ble oppnevnt fra grunneier/Statsbygg.

Kunstutvalgets sammensetning:

Jørn Mortensen	– kunstkonsulent / leder av utvalget
Per Gunnar Eeg-Tverbakk	– kunstkonsulent
Bente Erichsen	– representant for regjeringen
Mari Aaby West	– representant for AUF
John Hestnes	– representant for Nasjonal støttegruppe etter 22. juli-hendelsene
Magne Magler Wiggen	– arkitekt
May Lisbeth Hølen Balkøy ¹	– Statsbygg
Jo Ulltveit-Moe	– Statsbygg (fra mars 2013)

Kunstutvalgets arbeidsform vært preget av møtevirksomhet, research og undersøkelser, oppdatering på relevant litteratur, befaringer og utveksling av informasjon. Kunstutvalget har møttes jevnlig for å sikre en omforent forståelse av oppdraget. Medlemmene i utvalget har gjort egne presentasjoner for resten av gruppen. I tillegg har utvalget hørt innlegg fra eksterne fagpersoner. Kunstutvalget har vært på befaringer i Hole kommune og i regjeringskvartalet. Utvalget har også vært på studietur til Berlin. Representanter for utvalget har stilt opp i debatter arbeidet er blitt synliggjort i ulike medier som TV, radio, aviser.

Kunstutvalget vil innledningsvis bemerke at vi finner det naturlig, på grunn av prosjektets spesielle karakter, å løpende revidere kunstplanen i forhold til endrede forutsetninger som måtte oppstå.

1. May Lisbeth Hølen Balkøy gikk bort 9. mars 2013.

2. Oppdraget

Oppdraget er formulert slik i brev fra Kulturdepartementet av 10.07.2012:

Etter angrepene 22. juli 2011 har regjeringen bestemt at det skal etableres minneste i Regjeringskvartalet i Oslo og på landsiden mot Utøya som hedrer drepte, overlevende, hjelpemannskaper og frivillige. Til Regjeringskvartalet står ferdig skal det etableres et midlertidig minneste mellom Deichmanske bibliotek og Y-blokka, tilgrensende Grubbegata. (...) Dette minneste kan senere inngå som en permanent del av det nasjonale minneste som skal realiseres i det endelige Regjeringskvartalet.

Minneste i Oslo skal være hovedmonumentet og lokaliseres i Regjeringskvartalet. Minneste skal sees i sammenheng med ombyggingsplanene for kvartalet og være tilgjengelig for alle. Navn på alle de omkomne skal fremkomme på dette minneste. (...)

Navn på de omkomne på Utøya skal fremkomme på minneste i Hole. Navn på alle de omkomne skal fremkomme på det midlertidige minnesmerket.

Det må også fremkomme at begge disse minnesteene (...) må stå i en sammenheng med hverandre. Det midlertidige minnesmerket i Regjeringskvartalet og de permanente minnesteene i Oslo og i Hole skal utarbeides av samme kunstner.

Minneste i Hole og det midlertidige minneste i Oslo er tenkt realisert senest 22. juli 2015. Når det gjelder det permanente minneste i Oslo, må dette sees i sammenheng med ombyggingen av Regjeringskvartalet.

Det skal arrangeres en åpen internasjonal prekvalifisering etterfulgt av en lukket konkurranse.

For de permanente minnesteene er det budsjettet med en ramme på 25 mill. kroner. For det midlertidige minneste er det budsjettet med 2 mill. kroner. En spesifisering av budsjettet følger i kapittel 11. Kulturdepartementet har gitt kunstutvalget anledning til å gjøre mindre endringer i denne fordelingen.

Bombeangrepet skjedde 22. juli 2011 kl. 15:25:22 i regjeringkvartalet i Oslo Sentrum.
Foto: Thomas Winje Øijord / NTB scanpix.

3. Politisk og historiske kontekst

Bombeangrepet og massedrapet 22. juli 2011 var en traumatisk og radikal hendelse på privat, lokalt og nasjonalt nivå. Bomben i regjeringkvartalet tok livet av åtte personer og forårsaket massive ødeleggelser. Skytingen på AUFs sommerleir på Utøya tok livet av 69 personer. Samlet ble 158 mennesker fysisk skadet som konsekvens av terrorhandlingene.

Hendelsene 22. juli er det kraftigste anslaget mot Norge i fredstid og ble umiddelbart møtt med samlet nasjonal fordømmelse. Hele Norge tok avstand fra de ekstreme politiske og ideologiske holdningene som lå bak terroranslaget, og fra alle hold ble det understreket at åpenhet, demokrati, medbestemmelse, respekt og ulikhet er verdier som fortsatt skal prege Norge i ettertid av terrorangrepet.

Bearbeidelsen etter hendelsen startet umiddelbart etter at terroren skjedde. Først de umiddelbare sorgritualene, deretter den politisk-ideologiske og psykiatriske analysen, så de juridiske og politiske og samfunnsmessige konsekvensene. Allerede fem dager etter hendelsen besluttet Regjering og Storting å nedsette en 22. juli-kommisjon (Gjørvt-kommisjonen), som skulle gi svar på hva som skjedde. 22. juli-kommisjonen la frem sin rapport 13. august 2012. I mellomtiden hadde rettsaken mot gjerningsmannen pågått i måneder, og dom falt 24. august 2012.

Sammen med de formelle nasjonale institusjonenes behandling av 22. juli (rettssystemets behandling, Stortingets høringer og behandlinger o.a.) har styrken og omfanget av formidlingen av hendelsen i mediene kanskje bidratt til en raskere bearbeidelse av traumatet. Selv om det fortsatt pågår og vil pågå institusjonelle, private og medierte prosesser, var det mange som følte at et slags punktum ble satt med domsavsigelsen 24. august 2012. Med Stortingets behandling av Regjeringens to meldinger om Samfunnssikkerhet og Terrorberedskap, den siste lagt frem 16. mars 2013, satte et foreløpig punktum på den politiske, forvaltningsmessige behandlingen etter 22. juli 2011.

Likevel har både etterlatte, skadde, overlevende, involverte, enkeltmennesker og nasjonen, behov for steder for å minnes og for å hedre de som ble drept eller stod midt oppi hendelsene 22. juli 2011. Steder som fellesskapet har etablert. Minnesteder som har nasjonen som avsender. Det er i denne nasjonale, kulturelle, politiske og også private konteksten vi må forstå behovet for minnesteder etter 22. juli.

Hendelsen er spesiell også i den forstand at den ikke rammet et tilfeldig publikum. Det var et angrep rettet mot det politiske Norge med en klart definert målgruppe. Angrepet på AUFs sommerleir på Utøya var et angrep mot en politisk ungdomsorganisasjon og dens ideer. På mange måter rammet derfor angrepet et allerede etablert fellesskap, hvor flere av ofrene og de overlevende kjente hverandre fra tidligere. I tiden etterpå så man at mange av de overlevende hadde et behov for å være sammen i dette fellesskapet, hvor mye av sorgbearbeidelsen fant sted.

4. Publikum

Kunstutvalget legger til grunn at minnstedene skal være for alle. Dette kommer også til uttrykk i oppdragsbrevet. Hendelsene 22. juli var et angrep på verdier og institusjoner som hele nasjonen setter høyt, og som en konsekvens er hele nasjonen Norge en målgruppe for minnstedene. Vi kan derfor utlede at minnstedene er tiltenkt både et spesielt og et generelt publikum.

Likevel antar kunstutvalget at minnstedet i Hole kommune i stor grad vil henvende seg til etterlatte, pårørende, redningsmannskaper, frivillige og andre som har en spesiell relasjon til ofrene på Utøya. Dette henger sammen med den ekstreme situasjonen og omfanget av drapene som ble utført på Utøya. Minnstedet blir del av landskapet/naturen, med en noe tilbaketrukket og rolig karakter og med utsikt mot Utøya. Dette minnstedets omgivelser, geografi og topografi kan gi en kontemplativ opplevelse og vil sannsynligvis trekke til seg et publikum som søker denne kvaliteten ved stedet. En faktor som kan spille inn i en analyse av minnstedenes publikum, er alder. Kjensgjeringen at ofrene på Utøya i hovedsak var unge, kan bety at flere unge søker til minnstedet i Hole kommune og gjør dette til «sitt» sted.

Det er samtidig mulig å anta de som ble direkte rammet på Utøya ikke nødvendigvis primært vil oppsøke minnstedet i Hole kommune. De vil muligens foretrekke å søke til Utøya og sosialt til mer lukkede sirkler, hvor sorg- og bearbeidingsprosessen(e) nettopp kan skje i mer innforståtte nettverk og kretser.

De to minnstedene i Regjeringskvartalet vil være del av en annen logikk. De henvender seg til en større offentlighet og vil bli besøkt av mange og ulike grupper. De vil på grunn av den urbane plasseringen være mer umiddelbart tilgjengelige, også fordi de blir en del av et byrom som inngår i regjeringskvartalets arkitektur. Vi kan også anta at minnstedene kan bli steder for offentlige markeringer og seremonier.

Disse egenskapene ved de ulike stedene sammen med forskjellen i hendelser vil få betydning for hvem som vil bruke de ulike minnstedene og måten de vil bli brukt på.

5. Stedene

Om Regjeringskvartalet

Regjeringskvartalet ligger i randsonen av Oslo sentrum, mellom områdene som i dag kalles Hammersborg og Grensen. I dag består det av følgende bygg: Blokk G, Høyblokka, Y-blokka, S-blokka, R4, R5 og R6.

Området var inntil bombeangrepet preget av bil- og fotgjengertrafikk, både på dag- og kveldstid. For mange gående og syklende har plassrommene i regjeringskvartalet vært naturlige gjennomfartsårer. Åpenheten og mulighet for fri ferdsel rundt maktbastionene har gitt et preg av nærhet og kort avstand mellom de folkevalgte og mannen i gata. Ikke sjelden har man kunnet støte på statsministeren eller andre statsråder spaserende ned- eller oppover Akersgaten på vei mellom Storting og regjeringskontorer. Tidligere lå landets tre største aviser, Aftenposten, VG og Dagbladet, i Akersgaten. I dag er bare VG igjen, lokalisert vegg i vegg med R5 ut mot Akersgaten. Hovedpolitistasjonen i Oslo hadde tidligere adresse Møllergata 19 og lå også tett opp mot kvartalet. Stedet har i dag fortsatt viktige naboer som Høyesterett og Oslo Tinghus.

Det har frem til hendelsen 22. juli vært mulig for bilister å kjøre gjennom Grubbegata, Høyesterettplass og Akersgata.

Deler av området ble tidligere kalt «Empirekvartalet» og bestod av fire større bygg fra begynnelsen av 1800-tallet, oppført i empirestil. Militærhospitalet kom i 1807 og statens Rikshospital, med sine tre separate bygg, kom i 1826.

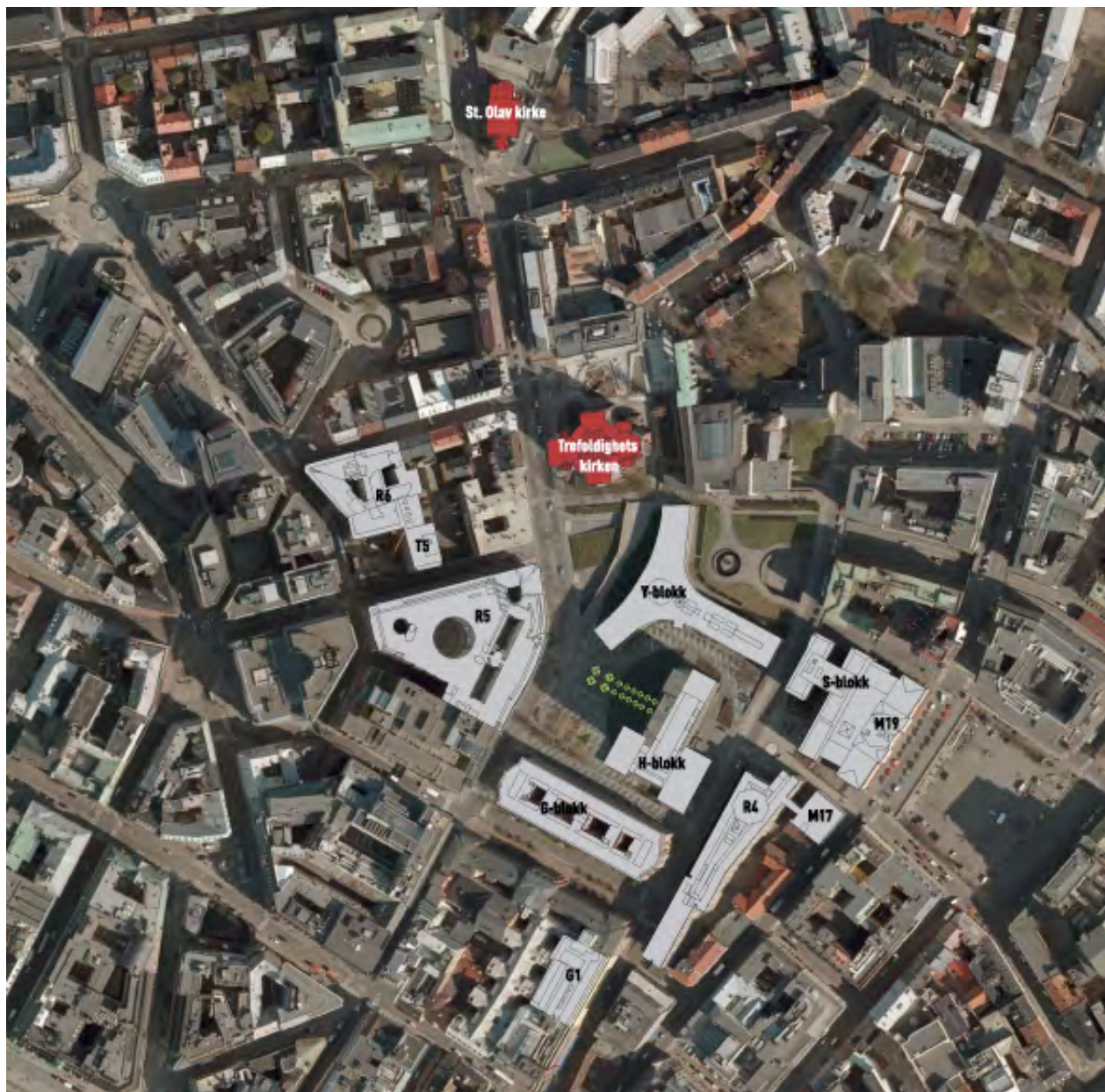
Det var først i 1859 at hele Hammersborg, som er navnet på området, ble innlemmet i Christiania. I løpet av 1880-årene flyttet Rikshospitalet til nye lokaler, og dermed overtok staten og dens administrasjon de gamle empirebygningene. I 1887 ble det avholdt en arkitektkonkurranse om utforming av en regjeringsbygning på dette stedet. Fem vinnere ble plukket ut. De jobbet videre med forslagene og i 1891 gikk arkitekt Stener Lenschow av med seieren.

Lenschows konkurranseforslag var tegnet som en stor H-formet bygningskropp i nyrenessansestil. Som følge av sykdom måtte Lenschow gi fra seg prosjektet til andreplassvinner fra 1891, arkitekt Henrik Bull, som oppførte bygget i typisk Jugend-/ Art Nouveau-stil. Prosjektets ambisjoner og kvaliteter var ikke avstemt økonomien, så kun syd-fløyen av H-en ble oppført, ut mot det som den gang het Apotekergaten, og som i dag er kalt Høyesterettplass. Bygget kalles i dag G-blokken, og huser Finansdepartementet.

Unionsoppløsningen, første verdenskrig, den økonomiske depresjon i 1930-årene og en rekke andre hendelser satte stopp for videre utvikling av regjeringens bygg. Først i 1939 gjenopptok man planleggingen, og det ble på nytt avholdt arkitektkonkurranse. Denne gang ble fire utkast stilt likt, men ingen vinner ble utpekt, og jurymedlemmene konkluderte med at tomten ikke egnet seg til formålet.

Etter andre verdenskrig ble en ny jury nedsatt og de kåret forslaget til arkitekt Erling Viksjø som vinner av konkurransen. Forslaget forutsatte rivning av Empirekvartalet, noe som utløste en opphetet debatt. Utfallet av debatten endte med at Militærhospitalet ble demontert og lagret. På 1980-tallet ble det gjenreist på Grev Wedels plass, hvor det i dag blant annet huser Norsk Kulturråd. De øvrige empirebygningene ble revet. Etter at Viksjø hadde bearbeidet og omprosjektert vinnerutkastet en rekke ganger, stod bygget som vi i dag kjenner som Høyblokka ferdig i 1958. Høyblokka skulle på samme måte som Bulls finansdepartement, fremstå som et monumentalt byggverk med nasjonsbyggende elementer og detaljering i fasade og bygningskropp. Selv om Viksjø selv kun omtaler prosjektet som kontorbygg, så er det i dag ikke tvil om prosjektets betydning som nasjonsdannende allkunstverk.

Naturbetongen som Viksjø utviklet spesielt for dette prosjektet fristet ham til å invitere inn samtidige norske kunstnere for å prøve ut det de kalte «betograde», det vil si graveringer og utforminger i betongen basert på bruk av sandblåsningsteknikk. Både i H-blokken og Y-blokken finnes

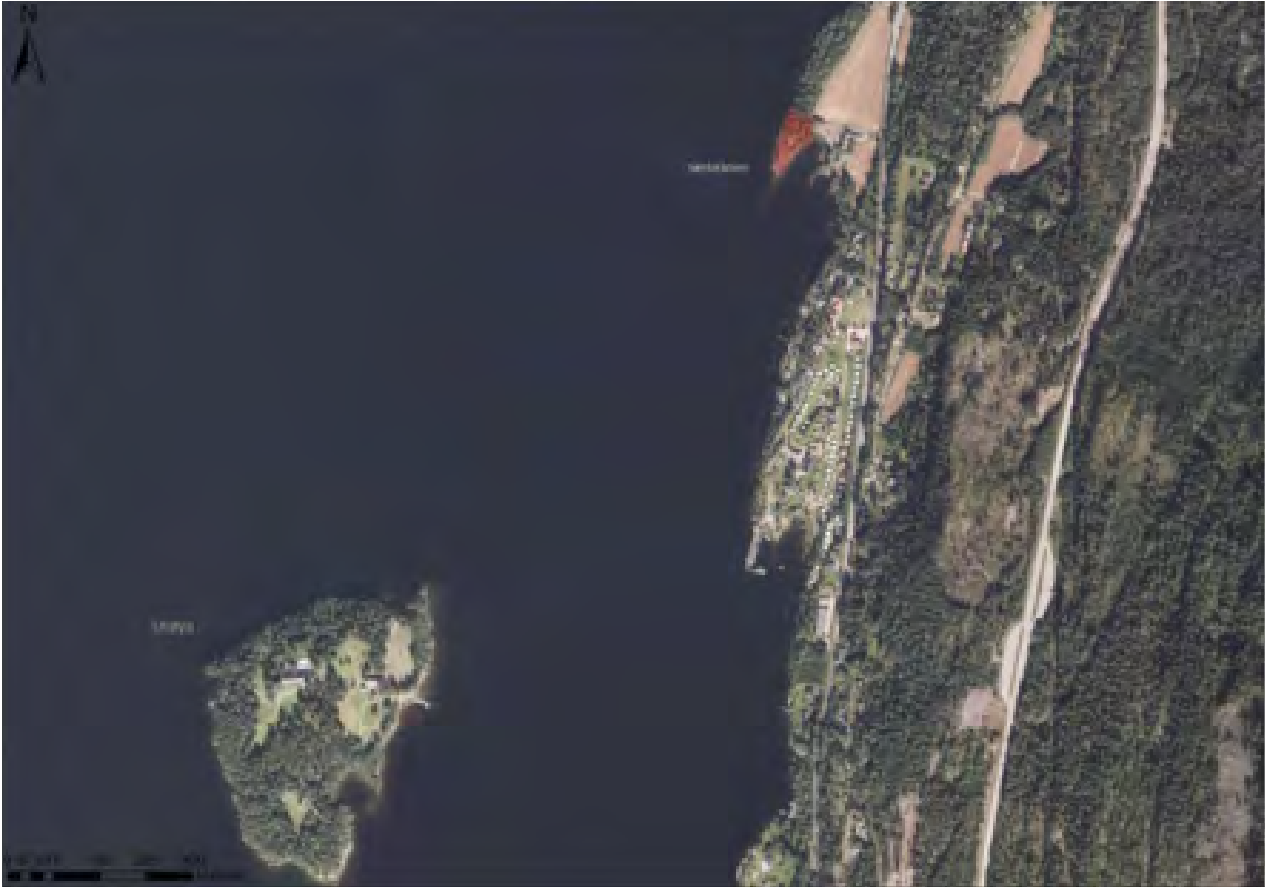
Regjeringskvartalet i Oslo sentrum.

betydelige verk av kunstnere som Carl Nesjar, Inger Sitter, Kai Fjell, Odd Tandberg og Tore Haaland. Carl Nesjar inviterte den spanske kunstneren Pablo Picasso med inn i prosjektet, og de samarbeidet om utformingen av tre av de frisene utført i den nye teknikken.

I 1969 kom Y-blokka på plass, også denne tegnet av Erling Viksjø. Byggets intensjon var å definere tre ulike plassrom med hvert sitt ikonbygg: Høyblokka, Trefoldighetskirken og Deichmanske. Også i Y-blokka finnes en frise av Nesjar og Picasso, på ytterveggen ut mot H-blokken.

I 1978 bygget Viksjøs arkitektkontor under ledelse av Viksjøs sønn, Per Viksjø, «R3» eller S-blokka, på tomten til Møllergata 19's gamle fengsel, og ti år etter, i 1988, ble «R4» bygget på tomten til det gamle utestedet «Justisen».

I 1996 ferdigstiller Torstein Ramberg AS Sivilarkitekt det femte byggetrinnet i regjeringskvartalet: R5. Tomten er avgrenset av Akersgaten, Teatergata og Munchs gate. Bygningskroppen tilpasser seg Akersgatens eksisterende krumning etter krav fra antikvariske myndigheter. Også Toga-gården, hjørnebygningen i kvartalet, bevares, restaureres og oppgraderes til dagens standard. I 2011 stod siste byggetrinn R6 ferdig. Det er bygget av BA Arkitekter og er lokalisert i utkanten av byrommet man normalt oppfatter som Regjeringskvartalet, i Teatergata.

Sørbråten og Utøya.

Sørbråten, Hole kommune, Buskerud

3. april 2013 offentliggjorde Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet at Sørbråten var valgt som tomt for minnesteedet i Hole kommune.

Sørbråten gård ligger nordøst for Utøya og rett nord for Utvika camping på riksvei 155. Gårdsanlegget som ligger i en liten vik, består av driftsbygning, uthus og bryggerhus i tillegg til våningshuset. Bak husklyngen strekker det seg dyrket mark nordover. En forkastning i landskapet skyter ut som en odde mellom gårdens jorder og Tyrifjorden. Både vegetasjon og landskapsformer gir assosiasjoner til Utøya. Området er frem til i dag brukt som rekreasjonsområde.

Statsbygg vil på vegne av staten inngå en avtale med grunneieren om leie av området som skal tas i bruk. Det blir inngått en langsiktig leieavtale på 50 år, med mulighet til å forlenge perioden. Arealet Statsbygg inngår en leieavtale om utgjør 4 dekar pluss adkomstvei. Det skal også opparbeides en gangvei til selve minnesteedet. Gangveien er planlagt etablert mellom naturtomten som utgjør odden, og gårdens dyrka mark, og vil løpe cirka 300 meter før man ankommer arealet hvor minnesteedet skal etableres. Det skal etableres et gjerde mellom det leide området og gårdstunet på Sørbråten.

For å komme til Sørbråten, tar man av fra E16 ved Østbråtakollen og følger riksvei 155 til Utstranda. Kommer man sørfra, passerer man Utvika camping, så Sørbråtens gårdsbygninger på venstre side av veien. Planlagt avkjørsel vil ligge nord for gården, på østsiden av veien. Her vil det for minnesteedet bli opparbeidet parkeringsplasser for bil og buss. Man krysser så Utstranda og spaserer på en gangvei som vil opparbeides frem til minnesteedet.

6. Minnester, definisjon og avgrensning

Oppdragsbrevet spesifiserer at det skal etableres minnester. KORO bruker denne definisjonen på minnester: «Et minneste er et sted som er tilrettelagt for å minnes og reflektere en hendelse. Stedet kan gjerne romme et minnesmerke, et kunstverk eller et arkitektonisk utformet prosjekt. Et minneste kan også ha et videre funksjonsomfang utover minnet om den konkrete hendelsen.»

Det er ikke uvanlig at begrepene monument, minnesmerke og minnester brukes om hverandre. Dette på tross av vesensforskjeller som går på form og bruk. Monumentet er vanligvis figurativt med en vertikal, høyreist og sentralisert form som først og fremst ber om en distansert betraktning fra bakkenivå. Minnesteret er et sted, et horisontalt areal og rom som utover at det gir plass til kunstneriske uttrykk og informasjon, også befolkes av mennesker.

Monumenter er i sin form autoritære. De manifesterer allment aksepterte historiske kjensgjerninger og besørger en master-fortelling. Minnester uttrykker ikke på samme måte en autorisert enetale, men er utformet på en slik måte at det enkelte menneskets minner og følelser kan få plass og eventuelt også få komme til uttrykk. Menneskers tilstedeværelse og bruk av stedene spiller dermed en sentral rolle. Typisk for minnester er at de inspirerer til fysisk interaksjon. Det kan dreie seg om private seremonier og både spontane og fysiske handlinger, og både individuelle *handlinger* og kollektive *samhandling*, uten at det finnes en mal for hvordan disse kan eller skal gå for seg.

Minnesteret etter Oklahoma-bombingen er et eksempel. Minnesteret dekker et stort område og inkluderer blant annet 168 stoler i bronse inngravert med navnene på hver av de døde. Arkitektens intensjon er at besøkende skal kunne berøre stolene som bærer navnene på de omkomne (Field of Empty Chairs) og legge igjen blomster og andre gjenstander på eller ved siden av dem.

The Vietnam Veterans Memorial i Washington er et annet eksempel. Her er det mulig å kopiere navnene som er inngravert i granittveggen over på papir og ta med seg disse hjem som minne. Mennesker som leter etter og finner navn på familiemedlemmer, slektninger og venner, og måten de overfører navnene til papir, blir en del av minnesterets visuelle og sosiale rom.

Handlinger av denne type gjør minnesterene til steder der det offentlige og private smelter sammen, der individ og kollektiv eksisterer side om side. Mennesker bruker minnester forskjellig, i påsyn av hverandre. Dermed blir de også steder der demokratiske verdier gjenspeiles og praktiseres. Dette er en egenskap ved minnester kunstutvalget vil fremheve og som vi vil skal fremkomme i minnesterene etter 22.7.

Minnesterene etter 22.7-hendelsen skal i prinsippet være tilgjengelige for alle. De blir dermed offentlige rom brukt av mange ulike mennesker, hver med sin tilknytning og relasjon til hendelsen. De vil, lik andre minnester, også bli anvendt av fremtidens generasjoner. Nye generasjoner får terrorhandlingene som et post-minne og kommer til å etablere sin egen forståelse av 22.7-hendelsen. Det er derfor viktig at minnesterene tar høyde for at de også skal «snakke» til fremtiden og at de åpner for ulike lesninger og tilnærminger, både de som gjør seg gjeldende nå, og de kommende.

7. Eksempler på minnesmerker og minnesteder etter menneskeskapte hendelser

Kunstutvalget velger å presentere eksempler på eksisterende minnesteder etter menneskeskapte hendelser, fordi disse i form og innhold skiller seg fra minnesteder etter naturskapte katastrofer. Bearbeidelsene og sorgprosessene som følger med intenderte menneskeskapte tragedier, følges ofte av et ønske om å forstå bakteppet for hendelsene og dermed også et behov for informasjon og opplysning. De følgende eksemplene viser minnesteder med kunstneriske løsninger der høytidsstemte og poetiske romlige elementer er koplet til informasjon og opplysningspregete tiltak.

© Antony Gormley. Foto: Stian Lysberg Solum / NTB SCANPIX.

Site of Remembrance / Erindringens sted

– minnesmerket over deporterte norske jøder

Adresse: Akershuskaia, Oslo

Innviet: 25. oktober 2000

Kunstner: Antony Gormley, UK

Oppdragsgiver: Den norske stat

Site of Remembrance / Erindringens sted ble avduket 25. oktober 2000. Minnesmerket er lokalisert på en gressplen ved Akershuskaia der norske jøder ble tatt ombord i skipene «Donau» og «Gotenland» i 1942 og 1943.

Minnesmerket består av åtte stoler utført i jern, fire stoler står i par og fire står enkeltvis, alle vendt mot kaien og havet. Stolene er spredd utover et forholdsvis stort areal. Den tilsynelatende tilfeldige oppstillingen skaper assosiasjon til et hastig oppbrudd. Alle stolene mangler seter, noe som kan tolkes som et bilde på fravær.

Den tilhørende plaketten sier (utdrag): «Fra dette området ble 532 norske jøder ført om bord i skipet Donau 26. november 1942 og deportert til dødsleiren Auschwitz. 25. februar 1943 ble ytterligere 158 jøder sendt fra Filipstadkaia med skipet Gotenland. Andre transporter brakte det totale antall deporterte jøder opp i 772. Av disse overlevde 34. Til sammen ble 250 familier utslettet. Dette monumentet er reist til minne om jødene som ble deportert og drept i denne mørke epoken av Norges historie.»

Minnesmerket *Site of Remembrance / Erindringens sted* er i form og innhold representativt for en global minnekultur der nasjonalstaten reiser spørsmål og behandler problematiske aspekter ved

egen historie, i større grad enn tidligere patriotisk minnekultur. Dette understrekes ved at minnesmerket fungerer som ramme for den internasjonale Holocaustdagen, som er 27. januar. Denne dagen minnes forfulgte, deporterte og myrdede grupper under andre verdenskrig. Under markeringen på Holocaustdagen i 2012 fikk det jødiske trossamfunn for første gang en offentlig unnskyldning fra den norske statsministeren, som i sin tale vektla statens ansvar.

En slik bruk av offentlige rom er uttrykk for det kulturhistorikeren Aleida Assmann kaller «a change in the basic grammar of the construction of collective memory», som markerer til en økt vilje til å ta kompleksiteten og mangetydigheten, i både fortidige hendelser og våre fortolkninger av dem, inn over seg. (Se teksten «Fra monument og minnesmerke til minnested: ny bruk av offentlige rom» av Tor Einar Fagerland som finnes i kunstplanens appendiks.)

Foto: Mel Longhurst /
CAMERA PRESS / NTB Scanpix.

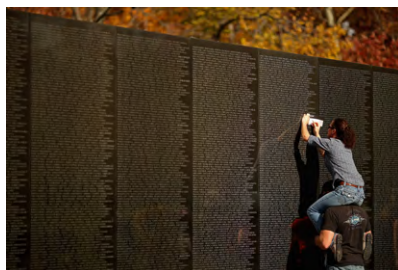

Foto: Chip Somodevilla
/ AFP / NTB Scanpix.

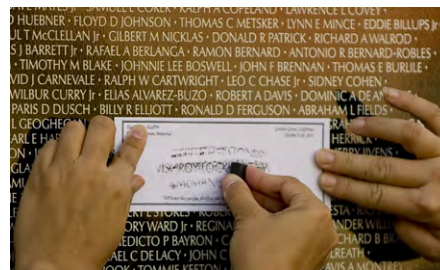

Foto: Paul Rodriguez /
ZUMA Press/Corbis / NTB Scanpix.

The Vietnam Veterans Memorial

Adresse: The National Mall / 5 Henry Bacon Dr NW, Washington, USA

Innviet: 13. november 1982

Arkitekt: Maya Lin

Oppdragsgiver: Vietnam Veterans Memorial Fund, Inc. (VVMF)

The Vietnam Veterans Memorial ligger i parken The National Mall, som også rommer andre nasjonale monumenter og museer, som for eksempel Lincolnmonumentet og Washingtonmonumentet.

Minnestedet er laget av Maya Lin og består av to svarte granittvegger, hver av dem har 70 paneler med navneinskripsjoner. Veggene er glattpolerte og reflekterer omgivelsene. De besøkende ser dermed speilbildet av seg selv reflektert i navnene på omkomne. Dette grepet gjør at fortid og nåtid smelter sammen. Navnene er listet kronologisk etter når soldatene døde. Antall navn er nå 58.261 (pr 9. april 2013). De to granittveggene danner en v-form som skjærer seg ned i bakken langs en gressvoll. De slakt skrånende veggene er høyest på midten, der de møtes. Her er de tre meter høye, i endene kun 20 cm. Veggene peker i hver sin retning, mot Washingtonmonumentet og Lincolnmonumentet. Det oppstår dermed en historisk forbindelse.

Maya Lin har uttalt at det for henne var et poeng å jobbe *med* stedet og ikke ødelegge eller gå i konflikt med det eksisterende parklandskapet.

Gjenstandene som publikum legger igjen blir tatt vare på, identifisert og oppvart i et arkiv. Et roterende utvalg av gjenstandene vises i Smithsonian National Museum of American History.

Foto: Juergen Raible / AKG images / NTB Scanpix.

Foto: Wolfgang Kumm, DPA / NTB Scanpix.

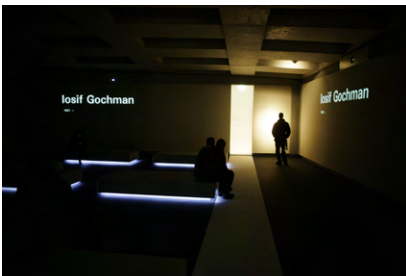

Foto: Hermann Bredehorst / Polaris / NTB Scanpix.

Holocaust-Mahnmal – Denkmal für die ermordeten Juden Europas

Adresse: Cora-Berliner-Straße 1, Berlin, Tyskland

Innviet: 10. mai 2005

Arkitekt: Peter Eisenman, USA

Oppdragsgiver: Bundestag

Holocaust-Mahnmal ble innviet i mai 2005. Området er 19.000 kvadratmeter stort og består av 2711 betongfundamenter i forskjellig høyde arrangert i et rutemønster, plassert på en svakt hellende tomt. I følge Peter Eisenman var tanken å lage en labyrintisk, urovekkende og forvirrende fysisk struktur som uttrykk for et system som har mistet all menneskelighet.

Opprinnelig samarbeidet Eisenman med den amerikanske kunstneren Richard Serra og deres utkast ble utpekt som vinner av konkurransen i november 1997. Serra trakk seg fra samarbeidet og Eisenman presenterte og gjennomførte en modifisert utgave på egen hånd.

Til Holocaust-Mahnmal hører det et informasjonssenter som er plassert under bakkenivå. Informasjonssenteret er arkitektonisk og visuelt forbundet med betongfundamentene over bakken, som også utgjør senterets innvendige takkonstruksjon. Informasjonssenteret formidler kunnskap om den nasjonalsosialistiske terroren rettet mot europeiske jøder i årene 1933–45. Informasjonssenteret består av ni ulike rom, hvert med eget tema og fortellergrep. De ni rommene har titlene Auftakt, Raum der Dimensionen, Raum der Familien, Raum der Namen, Raum der Orte, Gedenkstättenportal, Yad-Vashem-Portal, Onlineportal des Bundesarchivs og Videoarchiv. I informasjonssenteret finnes også navnene på alle kjente jødiske ofre etter Holocaust, skaffet til veie i samarbeid med Yad Vashem-museet i Israel.

Foto: David Butow / Corbis / NTB Scanpix.

Foto: Jeff Mitchell, Reuters / NTB Scanpix.

Foto: Sue Ogrocki, AP / NTB Scanpix.

Foto: David Butow / Corbis / NTB Scanpix.

Oklahoma City National Memorial & Museum

Adresse: 620 North Harvey Ave., Oklahoma City, USA

Innviet: 19. april 2000 (minnstedet) / 19. februar 2001 (museet & informasjonssenteret)

Arkitekt: Butzer Design Partnership

Oppdragsgiver: The Government of the United States of America

Bombeaksjonen i Oklahoma City er den hendelsen som minner mest om terroraksjonen i Oslo og på Utøya 22.7. (Vi velger å bruke dette som eksempel fremfor 9/11 Memorial som er utførlig beskrevet i kunstplanens appendiks, i teksten «Fra monument og minnesmerke til minnsted: ny bruk av offentlige rom», av Tor Einar Fagerland.)

Den 19. april i 1995 ble den føderale bygningen Alfred P. Murrah Federal Building i sentrum av Oklahoma City, sprengt i luften av en bilbombe. 168 mennesker mistet livet i eksplosjonen, av disse var 19 barn. Over 800 mennesker ble skadd og 300 omliggende bygninger ble ødelagt. Bak bombingene stod høyreekstreme Timothy McVeigh, en amerikansk statsborger med militær bakgrunn fra Gulfkrigen.

Minnstedet etter Oklahoma-bombingen er plassert i businessdistriktet i sentrum av Oklahoma City, på stedet der bygningen opprinnelig stod. Minnstedet dekker et område på 14 mål og består av to monumentale porter (*The Gates of Time*), en gressplen med 168 stoler i bronse inngravert med navnene på hver av de døde (*Field of Empty Chairs*), et 97 meter langt vannspeil (*Reflecting Pool*), en hage med trær (*Rescuers' Orchard*), et almetre som står igjen etter bombingene (The Survivor Tree), veggfragmenter av den opprinnelige bygningsmassen der navnene på de 600 overlevende er inngravert (*Survivors' Wall*), et eget område tilrettelagt for barn (*Children's Area*) og et informasjonssenter, museum og arkiv (Oklahoma City National Memorial Museum) som viser utstillinger og gjenstander relatert til bombeaksjonen, og som har som mål å spre kunnskap om terrorisme. I tillegg til minnstedet og informasjonssenteret ble Memorial Institute for the Prevention of Terrorism, etablert i 2000 (<http://www.mipt.org>). Organisasjonen mottar støtte fra U.S. Department of Homeland Security.

Minnestedene omtalt over har noen fellestrekk. De inkluderer enkle poetiske former og rom som kan befolkes av mennesker. De kombinerer skulpturelle elementer og arkitektoniske konstruksjoner i en uttrykksform som kan kalles postminimalisme. Et annet fellestrekk er at minnestedene i tillegg til kontemplative elementer og rom, også har en læringskomponent i form av tilgjengelig informasjon, et besøkssenter eller museum. I noen tilfeller er dette aspektet lavmælt og underordnet det skulpturelle. Site of Remembrance / Erindringens sted på Akershuskaia har for eksempel en QR-kode inngravert i informasjonsplaketten som gir informasjon om bakgrunnen for minnesmerket og de konkrete hendelsene i 1942 og 1943. The Vietnam Veterans Memorial inkluderer navnene på de omkomne på en måte som fullt og helt er del av den kunstneriske løsningen. Her planlegges det nå et nytt selvstendig informasjons- /lærings-senter (Education Center). Holocaust-Mahnmal og Oklahoma City National Memorial & Museum har begge egne selvstendige og omfattende bygningskomplekser som ivaretar informasjon og bidrar til økt kunnskap. Minnestedene i eksemplene over gir alle plass til sorgbearbeidelse, samtidig som de blir steder for opplysning og kunnskapsoverføring. Dette inviterer til engasjement og deltakelse og er med på å tilføre minnestedene dynamikk og relevans.

Andre minnesmerker og minnesteder etter 22. juli

Det har i etterkant av 22. juli 2011 vært flere arrangementer på Utøya i nasjonal regi, og i regi av AUF og den nasjonale støttegruppen. I forbindelse med den nasjonale minneseremonien i august 2011 ble alle etterlatte og overlevende invitert av Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap (DBS) til å besøke Utøya.

AUF arrangerte «åpen uke» på Utøya våren 2012 hvor alle med tilknytning til Utøya fikk mulighet til å besøke øya på nytt. AUF og den nasjonale støttegruppen stod for ettårs-markeringen på Utøya i 2012. AUF har i tillegg sagt at de ikke kommer til å arrangere sommerleir på Utøya på dagen 22.juli i all overskuelig fremtid. Det er derfor sannsynlig å anta at øya vil bli brukt til minnemarkering på årsdagen i årene fremover.

I forbindelse med etableringen av Nye Utøya, som er et prosjekt i regi av AUF i samarbeid med Fantastic Norway og PEAB, er det også planlagt et eget minnested for å hedre ofrene etter terrorangrepet. Plassering, utforming og innhold skal planlegges i nært samarbeid med pårørende. Under følger en oversikt over andre minnesmerker etter 22.juli.

Widerberg-monumentene

Dette private initiativet omfatter donasjon av skulpturer til de 56 kommunene som mistet en eller flere av innbyggerne sine i terrorangrepet. Skulpturene er utformet av den norske kunstneren Nico Widerberg. Oppdragsgiveren er anonym.

©Nico Wideberg / BONO 2013. Foto: Ned Alley / NTB scanpix.

Foto: Ahamd Ghossein.

Relocating the Past: Ruins for the Future

Kunstneren Ahmad Ghossein og URO (KORO) har tatt utgangspunkt i avismonteren til VG i Akersgata. Med sitt krakelerte glass og avisoppslag fra 22. juli 2011 vitner dette objektet om terroraksjonen i regjeringskvartalet. Monteren vil bli brukt som basiselement i det midlertidige kunstprosjektet *Relocating the Past: Ruins for the Future* som er planlagt montert i busskuret rett over gaten fra VG-monterens opprinnelige plassering. Dette skjer innen 1. juli 2013.

Helt siden hendelsene 22. juli 2011 er det etablert minnesmerker, monumenter, plaketter og minnesteder av spontan og uformell karakter. De er også uttrykk for ulike gruppers og/eller privatpersoners behov for og ønsker om å uttrykke seg etter en traumatisk hendelse.

Foto: Holm Morten / NTB Scanpix.

Blomsterhavet

Etter terrorangrepene ble domkirken en nasjonal sørgeplass. Folk la ned hilsener, lys, flagg og blomster utenfor kirken, og «blomsterhavet» oppstod. Oslo kommune har tatt vare på blomstene og disse finnes nå bevart i form av kompost. Riksarkivet har arkivert over 25.000 tegninger og hilsener.

©Tone M Karlsruud og Tobbe Malm.

Iron Rose for Norway

Smeder, smedstudenter og kunstnere i Norge og utlandet lager roser som skal bli elementer i et minnesmerke. Roseprosjektet ble initiert via en Facebook-side med oppfordring til smeder verden rundt om å smi roser i jern. Ofrenes pårørende og de overlevende er også invitert til å smi roser til prosjektet.

Foto: Morten Holm / NTB Scanpix.

Alteret

I Hole kommune, på bussholdeplassen ved Lien gård i Utvika, ligger et uformelt minneste som på folkemunne blir kalt «Minnelunden» eller «Alteret». På en samling steinheller legger folk blomster, gjenstander og personlige hilsener. Disse samles inn og tas vare på av Riksarkivet.

Foto: Tore Meek / NTB Scanpix.

Utvika camping

På brygga på Utvika camping i Hole kommune er det satt opp en stein og en plakett som fungerer som minnesmerke etter 22. juli. Plaketten bærer innskriften: «Hvis en mann kan vise så mye hat, tenk på så mye kjærlighet vi kan vise sammen. Her på Utvika Camping 22. juli 2011 tok vi i land ca. 250 ungdommer fra Utøya. Hilsen oss campinggjester og beboere».

De uformelle minnesmerkene og minnestedene er folkeie med en annerledes funksjon og betydning enn de offisielle minnestedene som planlegges og bygges som et resultat av formelle beslutninger og prosesser. De spontane og de offentlig initierte minnestedene vil eksistere side om side.

I tillegg til de omtalte eksemplene finnes materiale og objekter etter hendelsen som er tatt vare på av ulike offentlige instanser. Det gjelder hilsener, brev, kort og gjenstander som Riksarkivet har samlet inn, kompost fra Blomsterhavet, bygningsmaterialer fra Regjeringskvartalet samt andre skadde gjenstander. Videre finnes informasjon i form av NRKbetas TerrorTwitter-prosjekt, som er en innsamling av alle twitter-meldinger som sirkulerte umiddelbart etter hendelsen (se <http://nrk.no/terrortwitter>). Resultatet av spørreundersøkelsen som utvalget selv tok initiativ til er publisert i sin helhet på www.minnsteder.no. Utvalget presiserer at det ikke er avklart i hvilken grad det øvrige omtalte materialet er tilgjengelig, og om dette eventuelt kan brukes og innlemmes i de offisielle minnestedene.

8. Kunstutvalgets vurdering og overordnede idé

Kulturdepartementet har i sitt oppdragsbrev langt på vei definert prosjektet og dets overordnede idé.

Hovedpunktene i brevet er som følger:

- Det skal etableres et permanent minneste i Hole kommune på landsiden mot Utøya.
- Det skal etableres et permanent minneste i Oslo i Regjeringskvartalet.
- Det skal etableres et midlertidig minneste i Oslo i Regjeringskvartalet mellom Deichmanske bibliotek og Y-blokka, tilgrensende Grubbegata.
- Det midlertidige minneste i Oslo kan inngå som del av det permanente minneste i Regjeringskvartalet.
- Navn på alle omkomne etter 22. juli angrepene skal fremkomme på det permanente minneste i Oslo.
- Navn på alle omkomne på Utøya skal fremkomme på minneste i Hole.
- Alle minneste skal utarbeides av samme kunstner og de må stå i sammenheng med hverandre.
- Det skal gjennomføres en åpen internasjonal prekvalifisering etterfulgt av en lukket konkurranse.

Sørbråten.

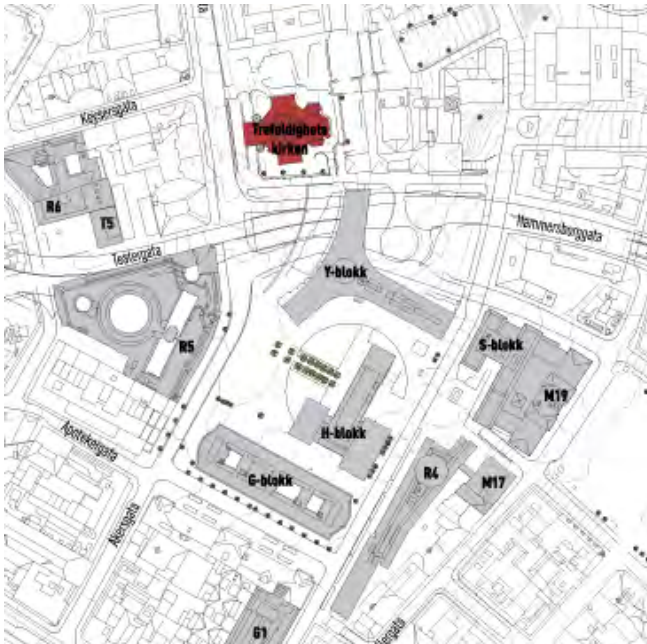
Kunstutvalget tar utgangspunkt i denne bestillingen og vil utdype noen gitte forhold. Utvalget vil innledningsvis påpeke at de to valgte stedene, Sørbråten i Hole og Regjeringskvartalet, er svært forskjellige.

På Sørbråten blir minneste del av et landskapsrom, omgitt av naturelementer som skog, stein og vann. Det er naturlig å tenke seg at dette blir et tilbaketrukket, stille og kontemplativt sted som må oppsøkes spesielt. Tiden det tar å gå ut på odden og veien ut til minneste blir del av opplevelsen og kan potensielt inkorporeres i minneste.

Den lille kollen som utgjør odden, har samme type vegetasjon og naturformer man finner igjen på Utøya. Det er verdt å merke seg at terrenget er kupert og at det er mulig å oppleve stedet fra forskjellige høyder og nivåer. Selv om stedet selv kan gi assosiasjoner til Utøya, er det stedets utsikt til Utøya man først og fremst legger merke til.

Det at odden ligger avsides til, setter også noen premisser. Det finnes ingen institusjonell virksomhet som kan ivareta daglig vedlikehold og drift. Dette må tas høyde for. Det samme gjelder de skiftende klimaforholdene og årstidene. Den varierende vannstanden i Tyrifjorden er også med på å endre formen på og opplevelsen av stedet.

Stedets avsidesliggende karakter gjør at det finnes en mulig fare for kultdannelser og for at ekstremmiljøer vil kunne misbruke stedet.

Regjeringskvartalet.

Det er planlagt to minnesteder i regjeringskvartalet, et midlertidig og et permanent. Det midlertidige minnesteedet skal lokaliseres på gressletten mellom Y-blokkas østfasade, Deichmanske biblioteks hovedfasade og hovedbrannstasjonens fasade. En utfordring ved stedet er luftesjakten og lysåpningen ned til hovedbrannstasjonens utkjørsel. Grubbegata vil være stengt.

Stedet for det midlertidige minnesteedet vil i lang tid fremover bli omgitt av byggeaktivitet, støy og et visuelt kaotisk miljø. Byggeplassen vil i stor grad påvirke opplevelsen av stedet og skape en utypisk ramme for et minnesteede. Denne utfordringen kan løses gjennom å lage arkitektoniske soner/rom som skjermer mot støyen. Det finnes også andre løsninger som kan gi det midlertidige minnesteedet en immateriell karakter gjennom for eksempel en serie regulære hendelser/aktiviteter som finner sted på tomten og/eller bruker denne som utgangspunkt, som strekker seg over tid, som etterlater spor og/eller dokumenteres i en eller annen form.

På et tidspunkt skal det midlertidige minnesteedet avvikles og erstattes av det permanente minnesteedet. Tidspunktet for når dette skjer er ikke avklart, men prosessen som det pr i dag er lagt opp til, har et tidsperspektiv på over ti år. Kunstutvalget ser det som viktig at det er en forbindelse mellom det midlertidige og det permanente uttrykket. Forbindelsen kan opptre på flere måter. Det kan for eksempel skje gjennom at elementer/moduler flyttes og inkorporeres i en ny helhet, alternativt kan det skje gjennom dokumentasjon og/eller arkivering av aktiviteter som ble gjennomført på det midlertidige minnesteedet. Hvordan denne forbindelsen og overgangen tenkes løst, blir en vesentlig del av konkurransen.

Kunstutvalget har overfor Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet (FAD) poengtert at det permanente minnesteedet i Regjeringskvartalet har behov for en sentral plassering i det som måtte komme av nye plassdannelser i og rundt stedet der Høyblokka står i dag. Det faktum at vi i dag ikke vet noe om tidspunkt for og plassering av det permanente minnesteedet, skaper en helt spesiell utfordring som blir videre omtalt og definert i konkurranseprogrammet deltakerne mottar. Dette handler om formen på besvarelsen og graden av detaljering. Besvarelsen må være på et konseptskiskenivå som kan justeres og endres etter som planene for det nye regjeringskvartalet tar form.

Det permanente minnesteedet i regjeringskvartalet vil, når det kommer på plass, bli del av et by- eller parkrom og skal inngå i det nye regjeringskvartalets arkitektur. Mange og ulike grupper av besøkende vil høyst sannsynlig benytte seg av det, både de direkte berørte og et generelt publikum. Det vil også sannsynligvis bli et sted for offentlige markeringer og seremonier.

Kunstutvalget ser for seg at sammenhengen mellom minnstedene i Regjeringskvartalet og i Hole kommune, som oppdragsbrevet etterspør, kan fremkomme på flere måter. For eksempel gjennom bruk av felles gjenkjennbare formale elementer, som at en og samme form opptrer på begge steder, eller at det på begge steder finnes elementer som tilhører samme formunivers. Det finnes også en mulighet for å knytte minnstedene sammen gjennom konseptuelle grep. Forbindelsen kan videre fremtre gjennom beslektete sosiale rom der publikum bruker stedene på måter som knytter dem sammen.

Kravet til at det skal være sammenheng mellom stedene må likevel ikke komme i veien for en steds- og kontekstsensitiv tilnærming. Som tidligere beskrevet er det snakk om ulike typer steder som høyst sannsynligvis vil bli brukt av ulike publikumsgrupper. Dette må også tas i betraktning når stedene skal settes i forbindelse med hverandre.

Minnstedenes form og funksjon

Slik vist i eksemplene i kapittel 7 er det mulig å se en tendens i moderne minnsteder som går på å kombinere et postminimalistisk poetisk uttrykk med en informasjons- og læringskomponent. Disse nivåene er vanligvis fysisk adskilte. Det skulpturelle, romlige elementet åpner for deltakelse, innlevelse, ettertanke og sorgprosesser på ett sted, mens det i nærheten på et annet sted finnes et informasjonssenter/museum som gir bakteppe, informasjon og mulighet for refleksjon på et intellektuelt nivå.

Kunstutvalget er særlig interessert i løsninger som kombinerer kunstneriske uttrykk med kunnskapsoverføring på nye måter. Dette gjelder spesielt for det permanente minnstedet i regjeringskvartalet. Her er det naturlig å tenke seg et kunstnerisk grep som kopler innlevelse og empati med tilgang på informasjon og tilegnelse av kunnskap. Et slikt grep vil kunne skape et involverende sted som fremmer samfunnsmessig bevissthet og stillingtagen. Det vil også være i tråd med de politiske målsettingene etter hendelsen, nemlig mer åpenhet og demokrati. Utvalget vil her påpeke at det i samtidskunsten allerede finnes en orientering mot læring, kunnskapsproduksjon og deltakelse. Oppfordring om å tenke i denne retningen er derfor i samsvar med dagens kunstneriske strømninger.

Rammer for Sørbråten og Regjeringskvartalet

Det er inngått leieavtale med grunneier på Sørbråten der minnstedet i Hole skal ligge. Det må også utarbeides en reguleringsplan for tomten med tilhørende adkomst og parkering. Reguleringsplanen vil bli utarbeidet av Statsbygg i samarbeid med Hole kommune. Både leieavtale og reguleringsplan legger føringer på hvordan minnstedet kan utformes. Dette vil bli nærmere spesifisert i konkurransegrunnlaget etter prekvalifiseringen.

Det er fortsatt uklart hvilke bygninger som blir stående og hvilke som rives i Regjeringskvartalet. I løpet av juni 2013 skal det foreligge en Konseptvalgutredning (KVU) med et anbefalt hovedgrep for utviklingen av regjeringskvartalet. Denne skal følges opp med kvalitetssikring (KS1) av Finansdepartementet. Samtidig med KS1-arbeidet skal det utarbeides et planprogram som er starten på en formell reguleringsplan. Etter at det foreligger en KS1 og et utkast til planprogram, skal det fattes vedtak om hovedkonsept i Regjeringen. Vedtaket vil foreligge tidligst våren 2014. Her vil det framkomme om Høyblokka skal rives eller ikke, og hvor mange departementer som skal samles i regjeringskvartalet. Etter vedtaket vil arbeidet med reguleringsplan og rammer for den fysiske utformingen av hele området starte. Det planlegges for ferdigstilling og innflytting om 8–10 år. Oppdatert informasjon vil spesifiseres i konkurransegrunnlaget, men forslagene til permanent minnsted i regjeringskvartalet må håndtere en stor grad av usikkerhet. Oppdatert informasjon om Regjeringskvartalet finnes her: www.regjeringen.no/nb/dep/fad/tema/regjeringskvartalet

9. Formidling og involvering, spørreundersøkelsen

Kunstutvalget har siden oppstart 19. november 2012 vært opptatt av at arbeidet skal preges av transparenshet og kontakt med omverdenen. Som del av denne holdningen og strategien har kunstutvalgets medlemmer deltatt i ulike sammenhenger (radio, TV, seminarer, o.a.) for å formidle om kunstutvalgets arbeid.

Den viktigste strategien i arbeidet med involvering har vært å lage en spørreundersøkelse hvor kunstutvalget henvendte seg til hele folket for å få innspill til hva minnstedene kan være. Spørreundersøkelsen ble formidlet via Dagsrevyen 24. april 2013 og i løpet av perioden undersøkelsen lå tilgjengelig på internett mottok vi 594 besvarelser. Publikum ble bedt om å formidle med ord hva den enkelte ønsket minnstedene skal forbindes med. Undersøkelsen ble i tillegg rettet mot medlemmer av AUF og medlemmer av Nasjonal støttegruppe for etterlatte etter 22. juli, samt mot en kontrollgruppe på tusen representative respondenter.

Til sammen mottok kunstutvalget 6183 ord/uttrykk i undersøkelsen. De ordene og uttrykkene som forekommer oftest var «samhold», «kjærlighet», «sorg», og «håp». Undersøkelsen viser at både inderlige (sorg, kjærlighet) og samfunnsmessige (samhold, fellesskap) verdier og preferanser er viktige for respondentene. Analysen er tilgjengelig som appendiks.

10. Formidling av og informasjon om minnstedene

Kunstutvalget har som en overordnet idé at minnstedene skal reprodusere sin relevans og mening gjennom tid og inn i fremtiden. Dette forutsetter en løpende diskurs som del av den offentlige samtalen. Kunstutvalget legger til grunn at utvalgets medlemmer vil delta i en slik meningsbryting og samtale i mange år som kommer.

Som et ledd i arbeidet med reproduksjon av minnstedenes betydning, anser kunstutvalget det som naturlig å vurdere produksjon av en bok/publikasjon som reflekterer over minnstedenes betydning og minnstedsutviklingens prosess.

Minnstedene vil formidles i lokalpresse, nasjonal presse og kunstfaglig presse på grunn av den store oppmerksomhet 22. juli-hendelsen har i offentligheten. Dette vil skje både under etableringen og i forbindelse med åpningen/avdukingen av minnstedene. Annen formidling vil være diskusjoner og debatt som med nødvendighet kommer både i lokal-, nasjonal- og fagpresse. Øvrig formidling/informasjon av minnstedene vil skje gjennom egne nettsider.

11. Konkurransereform og gjennomføring

Oppdraget slik det er formulert i Kulturdepartementets oppdragsbrev, sier at det skal utlyses en åpen, internasjonal prekvalifisering etterfulgt av en lukket konkurranse. Kunst i offentlige rom (KORO) har etablert praksis for at man etter en prekvalifisering også kan invitere et mindre antall deltakere til den lukkede konkurransen. Prinsippene for gjennomføringen av prekvalifiseringen og lukket konkurranse baserer seg på etablert praksis i KORO og konkurranseregler for Norske billedkunstnere (NBK).

Prinsipper for prekvalifisering

Prekvalifisering kan sammenlignes med en åpen jobbsøknad. Her viser kunstnerne til tidligere gjennomførte prosjekter og legger ved en kort begrunnelse av interesse og CV. Det skal ikke sendes inn løsningsforslag/skisser til prekvalifiseringen.

For deltakelse i prekvalifiseringen gjelder følgende krav:

Alle innsendelser skal skje digitalt ved bruk av digitalt søknadsskjema på www.minnsteder.no.

For prekvalifiseringen til minnsteder gjelder følgende kriterier for egnethet:

Alle innsendelser skal inneholde en begrunnet interesse som viser at kandidaten har relevant forståelse av oppgaven.

For prekvalifiseringen til minnsteder gjelder følgende kompetansekriterier:

Alle kandidater må ha formell kunstfaglig eller arkitekturfaglig kompetanse i form av utdanning, eller tilstrekkelig relevant praksis.

Prinsipper for lukket konkurranse

Kunstutvalget ønsker å komme frem til et utvalg på inntil åtte kunstnere, kunsthåndverkere, arkitekter, landskapsarkitekter eller samarbeidende grupper i en lukket konkurranse. Kunstutvalget vil holde muligheten åpen for å invitere inntil tre deltakere utenfor prekvalifiseringen.

Krav til innlevert materiale for konkurransen vil bli beskrevet i et eget konkurransegrunnlag som deles ut i oppstartsseminar 4. oktober. I konkurransegrunnlaget vil det også bli beskrevet praktiske, fysiske og økonomiske rammer for minnstedene.

Konkurransenhonoraret er satt til NOK 100.000,- pr deltaker/deltakende gruppe som deltar i konkurransen. Honoraret utbetales etter at innlevert materiale er godkjent av kunstutvalget.

Det er en intensjon at det skal kåres én vinner som får oppdraget med begge minnstedene, inkludert det midlertidige i Regjeringskvartalet. Dersom flere grupper evalueres likt etter den lukkede konkurransen, har kunstutvalget anledning til å be inntil tre grupper om ytterligere suppleringer av materialet. Dersom en gruppe vurderes best på Minnstedet i Hole og en annen best i Regjeringskvartalet, har kunstutvalget anledning til å forhandle med gruppene om mulig samarbeid før en beslutning om vinner tas.

Det tas forbehold om politiske beslutninger som kan endre rammene.

Oppstartsseminar og befaring

Etter offentliggjøring av deltakerne til lukket konkurranse vil alle konkurransedeltakerne inviteres på befaring i Hole kommune og i Regjeringskvartalet. Kostnader vil dekkes av prosjektet med en ramme på én deltaker pr. konkurrent.

I forbindelse med befaringen vil kunstutvalget arrangere et faglig program (seminar) for konkurransedeltakerne. Målsettingen med det faglige programmet er gi å konkurransedeltakerne informasjon og kunnskap om stedenes karakter, tekniske utfordringer og muligheter, samt å diskutere/drøfte kunstfaglige problemstillinger knyttet til minnsteder.

12. Budsjett

Staten har bevilget en ramme på 25 mill. kroner til de permanente minnstedene. For det midlertidige minnstedet er det budsjettert med 2 mill. kroner. Kunstutvalget har valgt å disponere rammen på 27. mill. kroner slik: *

1. Prosjektledelse	2,62	mill. kr.
2. Kunstproduksjon forberedelse	1,015	mill. kr.
3. Kunstoppdrag Hole kommune	5,0	mill. kr.
4. Prosjektkostnader/reserve Hole kommune	0,87	mill. kr.
5. Kunstoppdrag midlertidig minnsted	2,0	mill. kr.
6. Prosjektkostnader/reserve midlertidig minnsted	0,37	mill. kr.
7. Kunstoppdrag permanent minnsted Oslo	10,0	mill. kr.
8. Prosjektkostnader/reserve permanent Oslo	1,65	mill. kr.
9. Formidling	0,475	mill. kr.
10. Reserve	3,0	mill. kr.
SUM	27,0	mill. kr.

Øvrige kostnader

I tillegg vil det påløpe kostnader knyttet til leie av tomt, tilrettelegging og byggekostnader knyttet til realisering av anlegg, sikringstiltak samt, ikke minst, drift av anlegg. Disse kostnadene må avklares mellom Kulturdepartementet og Fornyings,- administrasjons- og kirke departementet.

13. Fremdriftsplan og milepæler

18. juni 2013

Utlysning åpen prekvalifisering

15. august 2013

Rundbordsamtale med Ed Linenthal , Tor Einar Fagerland og kunstutvalget.

1. september 2013

Frist for prekvalifisering.

20. september 2013

Offentliggjøring av deltakerne i lukket konkurranse.

4. oktober 2013

Oppstartsseminar med befaring på Utøya for deltakerne i lukket konkurranse. Oppstartsseminaret vil inneholde et faglig opplegg med James E. Young, Tor Einar Fagerland o.a. Her vil også konkurransegrunnlaget beskrives.

1. februar 2014

Frist for innlevering av konkurransebidragene.

15. februar 2014

Offentliggjøring av vinner.

Vår 2014

Beslutning i regjeringen om hovedkonsept for regjeringskvartalet.

Høst 2014/Vinter 2015(?)

Arkitektkonkurranse (idékonkurranse) for regjeringskvartalet.

22. juli 2015

Avduking av permanent minnesteid i Hole kommune og midlertidig minnesteid i Regjeringskvartalet.

2015/2016(?)

Kontrahering av prosjekterende arkitekter for Regjeringskvartalet.

2018 (?)

Byggestart i Regjeringskvartalet.

2020–2025

Ferdigstilling og innflytting i nytt Regjeringskvartal.

14. Kilder

- Almaas, Ingerid Helsing (2011) «Regjeringsbygningen i 1959» i *Arkitektur N*, 2011, nr. 8. Arkitektkontor/Arkitekt: Lunde & Løvseth A/S Arkitekter MNAL; Ramberg, Torstein. Interiørarkitekt: Berentsen + Tvetter A/S Interiørarkitekter MNIL
Landskapsarkitekt: Hindhamar-Sundt-Thomassen A/S.
Kunstner/Designer m. m.: Høglund, Asbjørn; Uhrn, Terje; Montarou, Christian; Ytreberg, Kristin; Aas, Nils; Weidemann, Jacob; Rose, Knut; Mæhlum, Hilde; Blystad, Kristian; Dolven, Anne Katrine, Oslo.
Arkitektur i Oslo (1999) Kunnskapsforlaget, Oslo.
Brochmann, Odd, Munthe-Kaas, Hugo, Reppen, Frithjof Hjalmar, Hallset Lidvard (2011) «Konkurransen om ny regjeringsbygning i Oslo» i *Arkitektur N* 2011, nr. 8.
Burgess, J. Peter og Pettersen, Kenneth (2013) «Angerens politikk er ingen garanti», Kronikk i *Aftenposten* 18.04.13.
Byggekunst 1970, nr.1, s. 38–40: "XX – plan", Arkitektkontor/Arkitekt: Viksjø Arkitektkontor A/S.
Byggekunst 1984, nr. 5, Arkitektkontor/Arkitekt: Viksjø Arkitektkontor A/S, Oslo.
Byggekunst 1984, nr. 5, s. 243, Arkitektkontor/Arkitekt: Viksjø Arkitektkontor A/S
Landskapsarkitekt: Aasen & Lønrusten A/S, Oslo
Byggekunst 1996, nr. 1/2, "Regjeringsparken", Arkitektkontor/Arkitekt: Lunde & Løvseth A/S; Løvseth, Morten; Lunde, Ivar; Hindhamar-Sundt-Thomassen A/S; Thomassen, Willy, Oslo.
Byggekunst 1996, nr. 8, R5 - Regjeringskvartalets 5. byggetrinn, Arkitektkontor/Arkitekt: Torstein Ramberg A/S Sivilarkitekt MNAL. Interiørarkitekt: Berentsen + Tvetter A/S, Hovedentreprenør/byggherre: Lundenes A/S; Selmer A/S.
Byggekunst 1996, nr. 8, Regjeringskvartalets 5. byggetrinn, interiør, Arkitektkontor/Arkitekt: Torstein Ramberg A/S Sivilarkitekt MNAL, Kari; Torsteinsen, Solveig; Hoel, Kjersti, Interiørarkitekt: Berentsen + Tvetter A/S interiørarkitekter MNIL.
Ellingsen, Beate og Butenschøn, Peter (1990) «Regjeringsbygget» i *Byggekunst* 1990, nr. 5/6, Arkitektkontor/Arkitekt: Viksjø Arkitektkontor A/S. Interiørarkitekt: Hopstock, Bitten. Kunstner/Designer m. m.: Hope, Terje; Flåte, Anne Ruth; Hopstock, Bitten; Alnæs, Tormod; Krøger, Yvonne; Rast, Sissel, Oslo
Elton, Lars (1996) *Regjeringskvartalet 1906–1996: The Government Administration Complex 1906–1996*, i Statsbygg, Oslo.
Kristiania i Sentrum (1996) utgitt av Fortidsminneforeningen, Oslo.
Konkurranserveileder (2000) Norske Arkitekters Landsforbund, Oslo.
Malmquist, Einar Bjarki (2011) «Det finnes flere muligheter – om regjeringskvartalets framtid», *Arkitektur N* 2011, nr. 8.
Norske arkitektkonkurranser 1990, nr. 294, Arkitektkontor/Arkitekt: Lunde & Løvseth A/S, Oslo.
Roede, Lars (2011) «Bombemål: Regjeringskvartalet», i *Fremtid for fortiden* nr. 2/3 Statsbygg. Ferdigmelding 1980, nr. 223, Arkitektkontor/Arkitekt: Viksjø Arkitektkontor A/S, Oslo.
Statsbyggs ferdigmelding 1988, nr. 335, Arkitektkontor/Arkitekt: Viksjø Arkitektkontor A/S. Kunstner/Designer m. m.: Wessel, Carin; Stormoen, Geir; Dæhlin, Lisbeth; Skedsmo, Dag; Jessen, Gro; Mortensen, Bjørn Willi; Lindaas, Arne, Oslo
Statsbyggs ferdigmelding 1996, nr. 503, "Regjeringskvartalet (R5) + Regjeringsparken + lokk over Ibsenringen", Oslo

- Statsbyggs ferdigmelding 1996, nr. 517, Arkitektkontor/Arkitekt:
Viksjø Arkitektkontor A/S, Oslo
- Statsbyggs ferdigmelding 1998, nr. 554, *Regjeringskvartalet, rokeringsprosjektet*,
Arkitektkontor/Arkitekt: Viksjø Arkitektkontor A/S; Torstein Ramberg A/S,
Landskapsarkitekt: Lunde & Løvseth A/S, Kunstner/Designer m. m.: Hansen, Ida
Helland; Nupen, Kjell; Aas, Nils.
- Statsbyggs ferdigmelding, 1990, nr. 360, *Regjeringskvartalet, Høyblokken, påbygg av
toppetasjer*. Arkitektkontor/Arkitekt: Viksjø Arkitektkontor A/S. Interiørarkitekt:
Hopstock, Bitten. Kunstner/Designer m. m.: Hope, Terje, Oslo.
- Viksjø, Erling (2011) «Det nye regjeringsbygget» *Arkitektur N* 2011, nr. 8.
- Wille, Cecilie (2011) «Styrets stemme» *Arkitektnytt* 2011, nr. 7.
- Østerud, Svein (2012) (red.) *22. juli. Forstå–forklare–forebygge*, Oslo: Abstrakt forlag.

APPENDIX

A) Om kunstutvalgets medlemmer

Jørn Mortensen, kunstkonsulent KORO

Jørn Mortensen (f. 1964) er utdannet medievitner fra Universitetet i Oslo. Han har tidligere jobbet som daglig leder i Unge Kunstneres Samfund (UKS), som direktør for Momentum – Nordisk festival for samtidskunst, som assisterende direktør i Office for Contemporary Art Norway (OCA) og som kommunikasjons- og formidlingsrådgiver i Kunst i offentlige rom (KORO). Mortensen er for tiden dekan på Kunsthøgskolen i Oslo (KHiO), avd. Kunstfag. Som dekan har han blant annet arbeidet for etableringen av et nytt masterstudie i Kunst og offentlige rom.

Per Gunnar Eeg-Tverbakk, kunstkonsulent KORO

Per Gunnar Eeg-Tverbakk (f. 1964) er kunstner og kurator utdannet fra Vestlandets Kunstakademi, Bergen og Hochschule für Bildende Künste, Hamburg. Frilansoppdrag inkluderer kuratering av Lofoten internasjonale kunstfestival (LIAF) i 1999, den nordiske kunstbiennalen Momentum 04 og Kunstneriske Forstyrrelser i Nordland i 2003–05. Eeg-Tverbakk har vært daglig leder av Galleri Otto Plonk, Bergen, utstillingsansvarlig ved NIFCA i Helsinki og intendant på Kunstnernes Hus. I 2005–09 var Eeg-Tverbakk stipendiat ved Kunsthøgskolen i Oslo (KHiO). I i perioden 2009–12 var han direktør i Kunsthall Oslo.

Bente Erichsen, representant for regjeringen

Bente Erichsen (f. 1949) har vært direktør ved Nobels Fredssenter siden 2005. Hun har bred bakgrunn fra kulturfeltet, som filmprodusent og -regissør på 1970- og 80-tallet, som kultursjef i LOOC (OL på Lillehammer), teatersjef ved Hedmark Teater og Riksteatret (1997–2005). Hun har også omfattende styreerfaring, bl.a. fra NRK, Filmprodusentforeningen, Norsk Teater- og Orkesterforening og Høgskolen i Telemark. Hun var styreleder for Amnesty International Norge fra 2006–2010, og er nå styreleder for Dansens Hus og Dramatikkens Hus.

Mari Aaby West, representant for AUF

Mari Aaby West (f. 1986) har vært medlem i AUFs sentralstyre siden 2010, hvor hun er del av Arbeidsutvalget, og har ansvaret for likestillings- og inkluderingsarbeidet. Fra 2008–10 jobbet hun som politisk rådgiver på AUFs sentrale kontor med ansvar for organisasjonsutvikling og skoloring. Aaby West er inne i sin andre periode som folkevalgt i Porsgrunn kommune for Arbeiderpartiet. Der sitter hun i bystyret og utvalget for barn, unge og kultur.

John Hestnes, representant for Nasjonal støttegruppe etter 22. juli-hendelsene

John Hestnes (f. 1959) er nestleder i den Nasjonale støttegruppen etter 22. juli-hendelsene, og leder i Lokal støttegruppe for 22. juli i regjeringskvartalet. Hestnes var medlem av Kulturdepartementets oppnevnte styringsgruppe som utredet fase 1 i minnestsarbeidet. Hestnes jobber til daglig som vaktleder i sikkerhetstjenesteavdelingen i Departementenes servicesenter (DSS).

Magne Magler Wiggen, arkitekt

Magne Magler Wiggen (f. 1965) er utdannet sivilarkitekt ved Arkitekthøgskolen i Oslo. Han har jobbet hos Bernard Tschumi Architects i New York, og hos Niels Torp AS Arkitekter i Oslo, før etablering av mmw arkitekter i 1997. Utvalgte arbeider inkluderer Villa Bakke i 2003, «Kysstrosken! Forvandlingens kunst» på Tullinløkka i 2005, Galleri GAD på Tøyen i 2007, Drammen stasjon i 2011, Spriten kunsthall i Skien i 2012 og Sukkerbiten i Bjørvika i 2012. Wiggen er for tiden også professor ved Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo og diplomsensor ved Fakultet for arkitektur og billedkunst ved NTNU.

May Holen Balkøy, Statsbygg

May Holen Balkøy (1949–2013) var utdannet arkitekt fra arkitekthøgskolen i Oslo. Hun jobbet som privatpraktiserende arkitekt og var i perioden 1991–2001 plansjef, kommunaldirektør og assisterende rådmann i Ullensaker kommune, hvor hun også fungerte som rådmann i en periode under utbygging av Gardermoen. Hun jobbet i Statsbygg fra 2001 som direktør for Strategi- og utviklingsavdelingen og hadde bl.a. ansvar for Statsbyggs arbeid med forskning og utvikling, utredninger knyttet til Statsbyggs oppfølging av 22. juli 2011, byggeprosjektene konsept- og planfaser, i tillegg til at hun stod bak og ledet Statsbyggs arbeid med nettstedet Kryss.no om kulturplanlegging. May Holen Balkøy gikk bort i april 2013.

Jo Ulltveit-Moe, Statsbygg

Jo Ulltveit-Moe (f. 1964) er avdelingsdirektør i Plan, strategi- og utviklingsavdelingen. Ulltveit-Moe er utdannet sivilarkitekt ved Norges tekniske høgskole (nå NTNU), og har tidligere bl.a. jobbet som divisjonsleder for Arkitektur og Landskap i Asplan Viak. Han var leder av Norsk bolig- og byplanforening i perioden 2002–2006, medlem i redaksjonsrådet for tidsskriftet PLAN fra 1999–2006, samt styremedlem i Arkitektbedriftene i Norge (AiN) i perioden 2010–2013. Ulltveit-Moe har bred erfaring innen fagområdene byutvikling, arealplanlegging og planprosesser.

B) Budsjett

Merk: budsjettet inneholder ikke kostnader for tilrettelegging, drift oa.a.

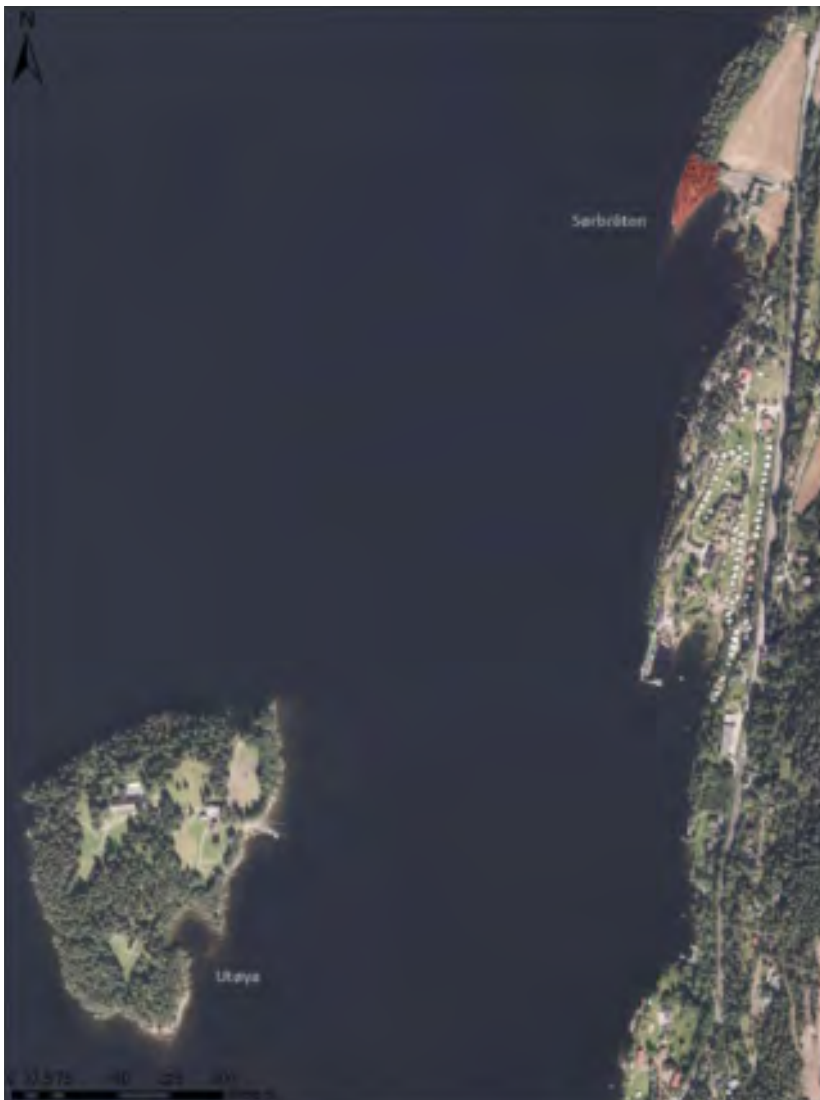
Kategoritekst	Kontotekst	Sum
Prosjektledelse Hole/Oslo		
Prosjektledelse	Konsulenthonorar (2 konsulenter)	1 000 000,00
Prosjektledelse	Honorar øvrig utvalg	600 000,00
Prosjektledelse	Honorar, ekstra arbeidskraft ved juryering, utstilling etc	100 000,00
Prosjektledelse	Arbeidsgiveravgift	240 000,00
Prosjektledelse	Reiseutgifter og diett, konsulent	60 000,00
Prosjektledelse	Reiseutgifter og diett, utvalg 7 pers. research	150 000,00
Prosjektledelse	Representasjon, servering	50 000,00
Prosjektledelse	Sakkyndig bistand, konsulent og andre	150 000,00
Prosjektledelse	Reserve (ca 10 %)	270 000,00
	Sum prosjektledelse Hole/Oslo	2 620 000,00
Kunstproduksjon forberedelse		
Kunstoppdrag	Kunngjøring/annonsering/utlysning/prekval (Hole og Oslo)	85 000,00
Kunstoppdrag	Befaring/seminar (lokaler, foredragsholdere etc)	14 000,00
Kunstoppdrag	Befaring, reise kunstner (8 x 10 000)	80 000,00
Kunstoppdrag	Konkurranshonorar (8 x 100 000) (Hole, Oslo midl.)	800 000,00
Kunstoppdrag	Befaring, reise konkurransevinner (1 x 20 000)	20 000,00
Kunstoppdrag	Befaring, reise utvalg (4 x 4 000)	16 000,00
	Sum kunstproduksjon forberedelse	1 015 000,00
Kunstoppdrag Hole		
Kunstoppdrag	Kunstoppdrag grunnlag for 5%	5 000 000,00
Kunstoppdrag	5% avgift BKH	250 000,00
Kunstoppdrag	Sakkyndig bistand, tilrettelegging	100 000,00
Kunstoppdrag	Transport/bud/montering	20 000,00
Kunstoppdrag	Reserve (ca 10 %)	500 000,00
	Sum kunstoppdrag Hole	5 870 000,00
Kunstoppdrag Oslo (midlertidig)		
Kunstoppdrag	Kunstoppdrag grunnlag for 5%	2 000 000,00
Kunstoppdrag	5% avgift BKH	100 000,00
Kunstoppdrag	Sakkyndig bistand, tilrettelegging	50 000,00
Kunstoppdrag	Transport/bud/montering	20 000,00
Kunstoppdrag	Reserve (ca 10 %)	200 000,00
	Sum kunstoppdrag Oslo (midlertidig)	2 370 000,00
Kunstoppdrag Oslo		
Kunstoppdrag	Kunstoppdrag grunnlag for 5%	10 000 000,00
Kunstoppdrag	5% avgift BKH	500 000,00
Kunstoppdrag	Sakkyndig bistand, tilrettelegging	130 000,00
Kunstoppdrag	Transport/bud/montering	20 000,00
Kunstoppdrag	Reserve (ca 10 %)	1 000 000,00
	Sum kunstoppdrag Oslo	11 650 000,00
	Sum kunstoppdrag Hole/Oslo (midlertidig)/ Oslo	19 890 000,00
Formidling Hole/Oslo		
Formidling	Skilting	50 000,00
Formidling	Representasjon / markering / utstilling / åpningsarrangement	150 000,00
Formidling	Spørreundersøkelse	100 000,00
Formidling	Informasjon, trykk	100 000,00
Formidling	Fotodokumentasjon	75 000,00
	Sum formidling Hole/Oslo	475 000,00
Reserve prosjekt		
	Mindreforbruk	3 000 000,00
	Sum reserve*	3 000 000,00
	Sum utgifter totalt	27 000 000,00

*Reserven er satt av pga prosjektets karakter. Det strekker seg over en periode på ca 10 år, det er en rekke usikkerhetsmomenter knyttet til realisering i Regjeringskvartalet, og det kan komme kostnadsendringer som utvalget ikke har oversikt over pr. dato.

c) Kart/foto – Regjeringskvartalet

D) Foto – Sørbråten

E) **Fra monument og minnesmerke til minnested:
ny bruk av offentlige rom**

av Tor Einar Fagerland

«I consider the work I do memorials, not monuments;
in fact I've often thought of them as anti-monuments».¹
Maya Lin

22. juli 2011 utløste et behov for å komme sammen, for å søke trøst og for å finne mening i det meningsløse. Sentrale deler av det offentlige rom, i Oslo spesielt, men også andre steder, ble de følgende dagene omformet til spontane minnesteder hvor folk kom sammen, holdt rundt hverandre, snakket sammen, la ned blomster, hilsener og andre artefakter. Minnstedenes kvalitet og potensial som humane møterom kommer kanskje mer enn noe annet til uttrykk i de spontane minnstedene som oppstår midt i hjertet av våre sosiale liv, slik de gjorde etter terrorbomben i Oklahoma City i 1995, på Manhattan i 2001, i Madrid i 2004 og i Oslo i juli 2011.² Vi ser ofte at den første fasen med minnearbeid, på ulike måter, gjerne integrert i de mer offisielle og permanente minnstedene som følger senere. I dagene etter bombingene av Alfred P. Murrah Federal Building i Oklahoma City fikk et gjerde, i utgangspunktet ment som en avsperring av åstedet, ikonisk status ved at folk i tusentall omgjorde det til et sørgested med blomster, teddybjørner og hilsener. I dag inngår gjerdet og materialet herfra som en viktig del av minnstedets arkiv og museumsdel.³ Samme tenkning ble lagt til grunn i New York hvor, ifølge medlem av minnstedsjuryen, James E. Young, flommen av savnet-posters, lystenning og opprettelse av spontane minnesteder kan betraktes som en tidlig, men integrert del av en langvarig minneprosess som stadig går inn i nye faser. Åpningen av 9/11 National Memorial 11. September 2011 representerte derfor bare et nytt stadium i minneprosessene, på samme måte som åpningen av den kommende museumsdelen i 2014 vil legge til enda nye lag med mening.⁴

Minnsteder, spontane som offisielle, er arenaer for en relasjonell dynamikk hvor fysisk sted, kunstnerisk design, sosial praksis og sosiale relasjoner, kunnskap og følelser virker sammen. Ved spontane minnesteder vil denne dynamikken kun eksistere så lenge den tjener en hensikt. Forsvinner formålet opphører dynamikken, og stedet forsvinner like raskt som det oppsto. Et offisielt minnested kommer derimot til på et senere tidspunkt i en formell, sanksjonert prosess og er ment å ha en bruksvarighet, gjerne over flere generasjoner. Ved etableringen av offisielle minnesteder må en derfor ha meninger om hva som skal minnes, på hvilke måter dette skal gjøres, for hvem det gjøres, og av hvilke sosiale, kulturelle og menneskelige beveggrunner. Den nye minnstedstenkningens ønske om dialog, dynamikk og åpenhet krever mye av stedet. Hvordan skal en for eksempel designe et sted som både gir rom for å sørge, for å minnes og hedre de døde, og for diskusjoner av komplekse temaer som terrorisme, ekstremisme og demokratiske idealer? Alle minnstedprosesser vil innebære forhandlinger mellom ulike interessegrupper, som alle ønsker å overføre sine fortolkninger og verdier på stedet. Eller som Young sier: «All memorial processes are exercises in disunity, even as they strive to unify memory».⁵

Klassiske monumenter og minnesmerker står på sokkel, designet for å kunne sees på lang avstand. I et klart og entydig formspråk representerer monumentet en essens av og fasit for hvordan en utvalgt historisk hendelse eller person skal forstås. Monumentet er

derfor en taktil representasjon i det offentlige rom av verdier med varighet som går ut over hva vi som enkeltindivid måtte mene. Det er derfor meningen at monumentet på sin sokkel skal fremstå som stort og opphøyet – og at vi menneskene på bakken skal være små. Hensikten med monumenter og minnesmerker er nettopp å minne oss på at det finnes noe / noen av større betydning og verdi enn det vi måtte ha som enkeltindivider. Monumenter har derfor til alle tider vært brukt som et identitetsbyggende og samlende virkemiddel av politiske regimer. Spesielt gjaldt dette under fremveksten av nasjonalstaten som politisk enhet på 1800- og 1900-tallet, som gjerne regnes som monumentenes storhetstid.⁶ Jo større behov eller ønske om ensretting et regime måtte ha, jo flere monumenter bygger man. Diktaturstater som Sovjet, Irak (under Saddam Hussein) og Nord-Korea har en langt større tetthet av monumenter og minnesmerker enn det vi finner i demokratiske statsdannelser. Det betyr ikke at monumenter og minnesmerker ikke finnes i demokratiske samfunn. Ei heller betyr det at et monument ikke kan representere demokratiske idealer. Lincoln-monumentet på The Mall i Washington D.C. er et sterkt og virkningsfullt eksempel på nettopp det. I sin entydige form og i sine monologiske uttrykk er imidlertid monumenter og minnesmerker i begrenset grad egnet som møteplass og forhandlingsarena for ulike verdier og ulike fortolkninger av fortid, nåtid og framtid.

Da 21 år gamle Maya Lin i 1982 vant konkurransen om The Vietnam Veterans Memorial var hun tydelig på at hun hadde laget et «sted» og ikke en «ting». Stedet består av en V-formet mur av svart granitt som skjærer seg ned i bakken. Samtlige 52.272 identifiserte amerikanske ofre fra den 15 år lange Vietnamkrigen har fått sine navn inngravert i muren. Patriotiske og heroiske symboler derimot er helt fraværende. Isteden er det oss selv – og de andre besøkende – vi møter, speilet som vi alle blir i den blankpolerte svarte granitten.

Visuelt sett representerer The Vietnam Veterans Memorial Wall, med sin abstrakte form og sitt svarte horisontale og nedsenkede uttrykk, et brudd med de sokkelbaserte, vertikale og figurative monumentene i hvit marmor som dominerer på The Mall. Enda viktigere er likevel stedets dynamiske mangetydighet. 52.272 ulike navn representerer like mange ulike fortellinger, og i tillegg blir de 52.272 navnene også en inngang til refleksjon rundt krigens komplekse effekt på titusener av familier, vennekretser, lokalmiljøer og det amerikanske samfunn generelt. Maya Lin har lyktes å gi en fysisk og stedlig form til et rom som er åpent for ulike meninger og ulike følelser, om en krig som i det amerikanske samfunn var forbundet med sorg, splittelse, nederlag og skam. Over 120 millioner mennesker har siden åpningen besøkt The Vietnam Veterans Memorial Wall som i dag regnes som en ikonisk «game changer» i overgangen fra en monologisk monumentkultur til en dialogisk minnesteledskultur.⁷

Få dager etter 11. september 2001 var diskusjonen i gang om hvordan katastrofen skulle minnes i det offentlige rom. To år senere deltok 5201 arkitekter og kunstnere fra 63 ulike land i konkurransen om å lage et minnesteled på åstedet for terrorangrepet på World Trade Center.⁸ Valget av vinner, Michael Arad og Peter Walker's «Reflecting Absence» var i 2004 på alle avisforsider i USA, og åpningen av det som i dag heter 9/11 Memorial ble i 2011 direkte sendt på TV over store deler av verden, Norge inkludert. Den massive dekningen illustrerer at bruk av det offentlige rom til å minnes historiske hendelser i dag tillegges politisk, sosial og kulturell betydning på nasjonalt så vel som på globalt nivå. Det nesten ikke-eksisterende tidsrommet fra en hendelse til debatt om hvordan hendelsen skal minnes viser i tillegg at prosessene ikke primært handler om fortid, men om hvilken betydning hendelsen skal ha for hvem vi er, hvem vi ønsker å være, og hvilke verdier vi ønsker å bygge våre samfunn på.⁹

Og nettopp bruken av det offentlige rom som kulturell og sosial forhandlingsarena

for identitet, for meningsbrytning og dialog, er det mest typiske trekket ved den minnestedstenkningen som over store deler av den vestlige verden i dag dels har supplert, dels har erstattet det tradisjonelle monumentet. I formmessige uttrykk er spennvidden stor, fra Micha Ullmans nedsenkede unnselige rom med tomme bokhyller på Bebelplatz i Berlin, til Peter Eisenmanns 19.000 kvadratmeter store «Denkmal für die ermordeten Juden Europas» i samme by.¹⁰ Micha Ullmans sted til minne om nazistenes bokbrenning i 1933 er knapt synlig før en kommer svært nær, og beboere og tilreisende må derfor aktivt velge å oppsøke den lille glassflaten og bøye seg ned for å se hva som skjuler seg under den. I kontrast til monumentet, som er designet for passiv beskuelse, er minnstedet en arena for å erfare, for å agere, for selv å ta ansvar og bli myndiggjort som menneske og medborger. Også i møte med Eisenmanns Holocaust-minnsted må den besøkende foreta valg. Her finnes ingen tilrettelagte start- eller avslutningspunkter, en må selv finne sin vei. Ved å vandre inn i skulpturlandskapet, alene eller sammen med andre, blir en som besøkende – på samme måte som når de besøkende speiles i Vietnammuren – en integrert og organisk del av minnstedet.

Det er ikke tilfeldig at de nevnte eksemplene på minnsteder alle har utgangspunkt i hendelser av traumatisk, kompleks og/eller skamfull art. Mens det klassiske monument har sin force som en kraftfull representasjon av et enkelt og entydig budskap, ligger minnstedets styrke heller i dets evne til å skape felles erfaringsrom for refleksjon rundt spørsmål som ikke nødvendigvis har enkle og entydige svar. Det er ikke tilfeldig at denne nye formen for bruk av det offentlige rom faller sammen med senvirkningene av Holocaust, av avkoloniseringen, av oppgjøret med Apartheid, slutten på Den kalde krigen og krigen mot terror. Dette har igjen ledet til det kulturhistorikeren Aleida Assmann mener er «a change in the basic grammar of the construction of collective memory», som markerer et skifte fra entydige årsak-virkningmodeller til en økt vilje til å ta kompleksiteten og mangetydigheten, i både fortidige hendelser og våre fortolkninger av dem, inn over seg.¹¹

Spontane minnsteder oppstår gjerne som sosiale og kulturelle responser på hendelser av omfang eller innhold som gjør de vanskelige å passe inn i eksisterende fortolknings- og bearbeidingsmønstre. Ved etableringen av offisielle minnsteder vil nye lag av til dels motstridende meninger og fortolkninger ha kommet til, og ved en del minnsteder i dag legges det til rette for at motstridende og også konkurrerende fortolkninger gis plass. Bak ligger en tanke om at alt minnearbeid er en prosess og at minnene kun kan holdes i live ved å forbli en prosess, og ikke bli omformet til et ferdig resultat. På samme måte som vi i demokratiske samfunn finner måter å leve sammen på i all vår forskjellighet, er et demokratisk minnsted et fellesrom med åpning både for nåtidens ulike behov og for kommende generasjoner og deres minner og fortolkninger.

Noter

1. Monument og minnesmerke forstås her som synonyme og har sin engelskspråklige parallell i «monument», mens det engelske «memorial» svarer til denne tekstens bruk av begrepet minnsted. Se for eksempel Erika Doss, *Memorial Mania: Public Feeling in America*, Chicago 2012:37–48 for en sammenfallende og mer utdypende diskusjon.
2. Sitert i Doss 2012:39.
3. Se Peter Jan Margry og Cristina Sánchez-Carretero (red.), (2011) *Grassroots Memorials: The Politics of Memorializing Traumatic Death*, New York, og Erika Doss 2008 *The Emotional Life of Contemporary Public Memorials. Towards a Theory of Contemporary Memorials*, Amsterdam for en innføring.

4. Edward T. Linenthal (2001) *The Unfinished Bombing: Oklahoma City in American Memory*, Oxford University Press.
Se også <http://www.oklahomacitynationalmemorial.org>.
5. James E. Young (2006) «The Stages of Memory at Ground Zero», i *Religion, Violence, Memory, And Place*, Indiana University Press:214.
6. Young 2006:216.
7. Doss 2012:20–30.
8. «It is still far and away the greatest memorial of modern times – the most beautiful, the most heart-wrenching, the most subtle, and the most powerful.»
<http://www.vanityfair.com/politics/2012/04/maya-lin-vietnam-wall-memorial>
9. Young 2006:222.
10. Eller for å si det med litteraturviteren Susan Suleiman: «How we view ourselves, and how we represent ourselves to others, are indissociable from the stories we tell about our past». Susan Suleiman (2008) *Crisis of Memory and the Second World War*, Harvard University Press.
11. Se <http://www.buecherverbrennung33.de/mahnmal.html> og <https://www.holocaust-denkmal-berlin.de/>
12. Aleida Assmann, «Memory, Individual and Collective» i Goodin og Tilly (red.) (2008) *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*. Oxford:219.

Litteratur

- Aleida Assmann (2008) «Memory, Individual and Collective» i Goodin og Tilly (red.), *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*.
- Aleida Assmann, «From “Canon and Archive», i Olick, Vinitzky-Seroussi and Levy (red.), *The Collective Memory Reader*. Oxford 2011.
- Erika Doss (2008) *The Emotional Life of Contemporary Public Memorials. Towards a Theory of Contemporary Memorials*, Amsterdam
- Erika Doss *Memorial Mania: Public Feeling in America*, Chicago.
- Barbara Kirchenblatt-Gimblett «Kodak Moments, Flashbulb Memories. Reflections on 9/11», *The Drama Review* # 47, vår 2003.
- Edward T. Linenthal (2001) *Preserving Memory. The struggle to create America’s Holocaust Museum*, New York.
- Edward T. Linenthal (2001) *The Unfinished Bombing: Oklahoma City in American Memory*.
- Peter Jan Margry og Cristina Sánchez-Carretero (red.) (2011) *Grassroots Memorials: The Politics of Memorializing Traumatic Death*, New York.
- Jack Santino (red.) (2006), *Spontaneous Shrines and the Public Memorialization of Death*, New York + FORLAG.
- Marita Sturken «The Wall, the Screen and Image: The Vietnam Veterans Memorial» i *Representation* # 35, 1991.
- Susan Suleiman (2008) *Crisis of Memory and the Second World War*, Harvard University Press
- James E. Young (2000) *At Memory’s Edge. After-Images of the Holocaust in Contemporary Art and Architecture*, Yale.
- James E. Young (2006) «The Stages of Memory at Ground Zero», Baruch, Stier og Landres, *Religion, Violence, Memory and Place*, Indiana University Press.
- James E. Young (2010) «Memory and the monument after 9/11» i Crownshaw, Kilby and Rowland (red.) *The future of memory*, Berghahn.

2013

Minnesteder etter 22. juli 2011

advicia

14.02.2013

Advicia AS | Lovenskioldsgate 26 | 0260 Oslo |

Tel: (+47) 22 43 08 09 | Fax: (+47) 21 02 70 71 |

E-mail: info@advicia.no

Bakgrunn

Etter angrepene 22. juli 2011 har regjeringen besluttet at det skal etableres minnested i Regjeringskvartalet i Oslo og i Hole kommune. Minnestedene skal hedre de drepte, overlevende, hjelpemannskaper og frivillige.

Et midlertidig minnested i Regjeringskvartalet og et permanent minnested i Hole kommune skal stå ferdig 22. juli 2015. Det permanente minnestedet i Regjeringskvartalet skal ses i sammenheng med ombyggingsplanene for kvartalet.

Kunstutvalget som er nedsatt ønsker å få innspill til hvordan minnestedene kan være.

Det skal avholdes en konkurranse om utforming av minnestedene, og innspill vil være viktige både for kunstutvalget og konkurransedeltakerne i denne prosessen.

Det ble gjennomført to spørreundersøkelser via QuestBack for å få innspill i denne prosessen. Den ene undersøkelsen ble lagt ut på minnesteder.no og ble omtalt i en rekke medier. Blant annet var dette et innslag på NRK Dagsrevyen 25. April hvor kulturminister Hadia Tajik fortalte om undersøkelsen og formålet med den. Denne undersøkelsen ble også videresendt ulike departement, den nasjonale støttegruppen etter 22. Juli hendelsene og AUF. Til sammen mottok vi 594 besvarelser via denne undersøkelsen.

Den andre undersøkelsen ble sendt ut til et representativt utvalg av den norske befolkning og her mottok vi 1000 svar. Selve undersøkelsen var kortfattet og omhandlet demografisk informasjon samt innspill til hvilke ord og assosiasjoner som man ønsket å knytte til et minnested:

<https://web.questback.com/QB2/Quests/QuestDesigner/PreviewPage.aspx?QuestID=4468324&sid=dRdDpM3Ipm>

Kontaktperson hos KORO: Beate Styri, formidlings- og informasjonsleder

Kontaktperson hos Advicia: Allan Slotta-Andreassen, managing partner

Kort om KORO: Kunst i offentlige rom – KORO er statens fagorgan for kunst i offentlige bygg og miljøer. KORO skal legge til rette for, og stimulere til at kunst blir et vesentlig element i offentlige bygg og rom. Gjennom kunstproduksjon, kunstformidling, kunstforvaltning og som kompetansesenter skal KORO stimulere til økt interesse for kunst i offentlige rom. Planlegging, gjennomføring og kvalitetssikring av kunstprosjekter er kjernen i virksomheten.

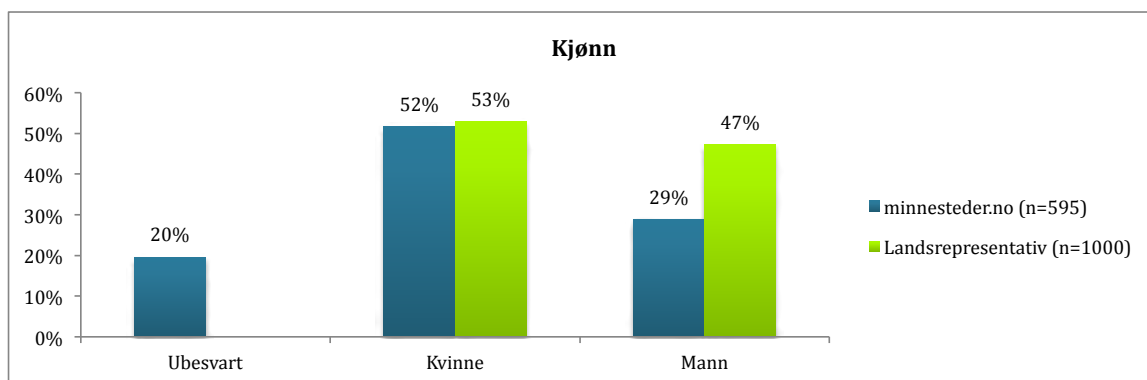
Kort om Advicia: Advicia AS er et strategisk rådgivingselskap som spesialiserer seg på online spørreundersøkelser. Advicia jobber tett sammen med QuestBack, et ledende verktøy for feedback- og dialogløsninger.

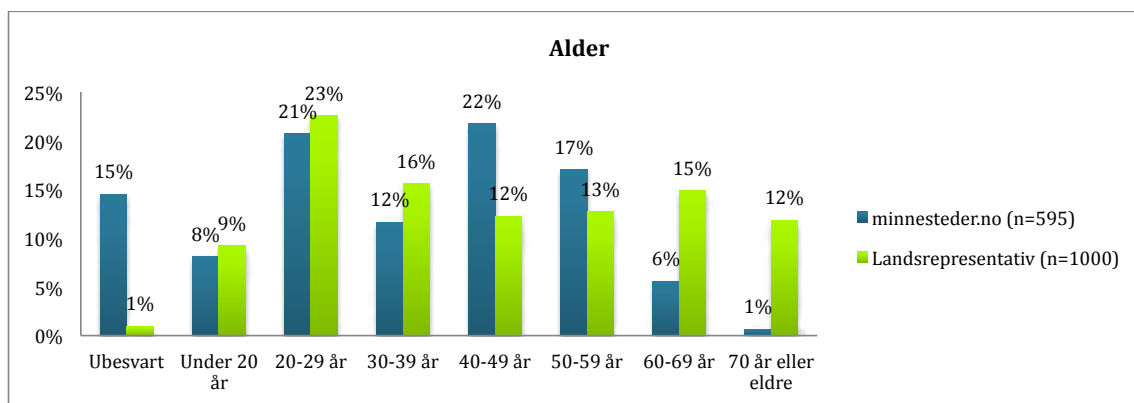

Demografisk profil

Undersøkelsen som ble tilgjengeliggjort via minnsteder.no ga muligheten for at de som svarte på undersøkelsen kunne unnlate å svare på demografisk profil slik som alder, kjønn og tilknytning til 22.juli-hendelsen. Under vises en graf over den demografiske profilen på de to undersøkelsene:

1 av 5 benyttet seg av muligheten for ikke oppgi kjønn på undersøkelsen som lå på minnsteder.no. På den landsrepresentative undersøkelsen var fordelingen mellom kjønn relativt lik (53% kvinner, 47% menn).

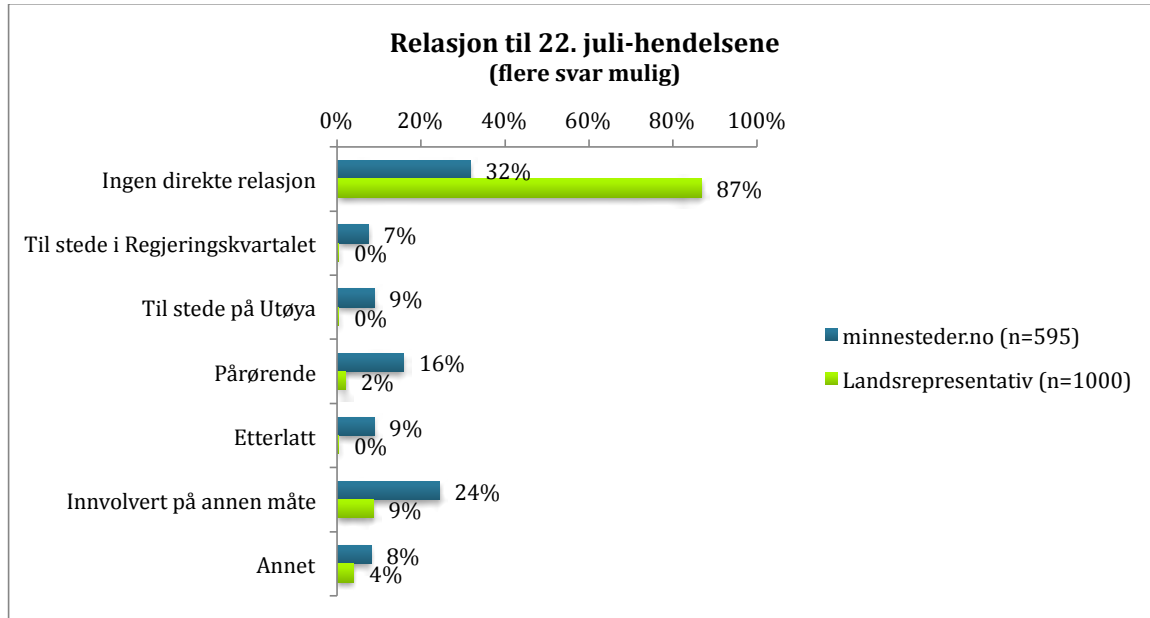

Begge undersøkelsen har mottatt besvarelser fra alle aldersgrupper. Undersøkelsen på minnsteder.no har fått noe flere svar fra personer under 60 år, mens den landsrepresentative undersøkelsen har fått ca. 100 svar eller mer per alderskategori.

Der de to undersøkelsene skiller seg mest er hvilken relasjon man hadde til 22.juli-hendelsene.

Dette er naturlig all den tid undersøkelsen på minnsteder.no ble sendt til støtteforeningen, de ulike departementene og AUF. Til sammen er det kommet inn over 500 svar fra personer som har direkte eller indirekte relasjon til 22. Juli-hendelsene. Fra det landsrepresentative utvalget ser vi at nærmere 9 av 10 oppgir at de ikke har en direkte relasjon til 22.juli-hendelsene.

Under viser vi tabell som tar med seg antall forekomster av hvert enkelt ord rangert på antall forekomster:

Ord	#	Ord	#	Ord	#	Ord	#	Ord	#	Ord	#	Ord	#	Ord	#		
samhold	270	smerte	17	tilgjengelig	8	fint	4	hjerter	3	alvor	2	grusom	2	modighet	2	sinnssro	2
kjærlighet	243	toleranse	17	galskap	7	flerkulturelt	4	høytd	3	ansvar	2	handling	2	merke	2	sjelero	2
sorg	211	norge	16	hat	7	følelser	4	hvorfor	3	anti-terror	2	handlingslammelse	2	møtested	2	skam	2
håp	147	påminnelse	16	hvile	7	fredlig	4	hyllest	3	antrasisme	2	håpløst	2	motstand	2	skrekk	2
ettertanke	106	statte	16	likeverd	7	fremtidshåp	4	informasjon	3	åpen	2	hav	2	multikultur	2	søken	2
fred	94	lengsel	15	serge	7	grusomhet	4	kampvise	3	arbeiderpartiet	2	hederlig	2	nådelaus	2	sørg	2
glede	94	stille	15	tilhørighet	7	harmon	4	kaos	3	årvåkenhet	2	hedring	2	nærvar	2	sørgemulighet	2
ro	93	terror	15	urettferdig	7	hjelpsomhet	4	kaotisk	3	auf	2	heltar	2	nasjonal	2	sorgen	2
savn	93	lys	14	uskyldige	7	herteskjærende	4	kirken	3	barn	2	heltemot	2	nasjonal følelse	2	sørgende	2
styrke	90	minneverdig	14	alene	6	hvitt	4	kjempe	3	bearbeidelse	2	heltmodig	2	nasjonalistisk	2	sorgtunghet	2
fellesskap	79	tomhet	14	åpent	6	kamp	4	krieg	3	bedraa	2	hensynsløst	2	nasjonalitet	2	sort	2
minner	74	ufattelig	14	dramatikk	6	leve videre	4	livsfjern	3	bedring	2	heroisk	2	nød	2	søsken	2
respekt	70	aldri	13	evig	6	levende	4	media	3	beundringsverdig	2	historisk	2	nok	2	spenning	2
ungdom	68	forferdelig	13	framtidshåp	6	medmenneske	4	medlidenhet	3	blomst	2	hjelpapparat	2	nekternt	2	stiftullt	2
roser	56	heder	13	gripende	6	medmenneskelig	4	minneord	3	blomstene	2	hjelpes	2	noreg	2	stoltenberg	2
stillehet	56	samhørighet	13	heltar	6	navn	4	natur	3	bønn	2	herteskjærende	2	nuet	2	subtillt	2
minne	53	samlende	13	kontemplasjon	6	norsk	4	naturlig	3	bredt	2	hertesles	2	omfavnende	2	symbolikk	2
verdighet	52	tap	13	kunnskap	6	personlig	4	nestekjerlighet	3	bry seg	2	herteskjærende	2	ørnhet	2	sympati	2
demokrati	51	qråt	12	meningsløshet	6	samlet	4	ofrene	3	demokratisk	2	holde sammen	2	omtenksomhet	2	taksamhet	2
dramatisk	49	mangfold	12	rosotog	6	sang	4	oppmuntring	3	dikt	2	humanisme	2	ondskapen	2	tålmodighet	2
mot	48	uforglemmelig	12	sterkt	6	savnet	4	overraskende	3	drama	2	humor	2	ondskapsfullt	2	tankepill	2
trist	46	forsoning	11	tankevekkende	6	sjokkerende	4	politikk	3	dramatikken	2	husk	2	opplysning	2	tappe	2
omsorg	42	framtid	11	unq	6	skjønnhet	4	privat	3	drept	2	husket	2	oppofrende	2	tap tid	2
solidaritet	38	godhet	11	ungdommelig	6	skremmende	4	redning	3	dyden	2	hvisket	2	ord	2	tenker	2
stolthet	35	huske	11	yttringsfrighet	6	skummelt	4	respektfullt	3	einskap	2	idyll	2	oss	2	tidkrevene	2
engasjement	33	inkluderende	11	ensom	5	sørgelig	4	samfunn	3	engler	2	ikke forgive	2	overgrep	2	tidlest	2
frihet	33	liv	11	etterlatte	5	stolt	4	sårbarhet	3	enighet	2	ikke-void	2	overlevelse	2	til minne	2
omtanke	33	livet	11	forferdelse	5	tanke	4	smertefullt	3	er	2	informatisk	2	påminne	2	tilbakeblikk	2
fremtid	32	sammhold	11	fredfullt	5	tilitt	4	sommer	3	erfaring	2	kameratskap	2	pårørende	2	tilfeldig	2
sammen	31	tilgivelse	11	fremover	5	tomrom	4	sterk	3	erindring	2	kirke	2	plass	2	toleranse	2
sinne	31	blomst	10	fremtidstro	5	trykt	4	sterkere	3	etterlatt	2	kjærligheten	2	poletikk	2	trøstet	2
ensomhet	30	dåd	10	håpløshet	5	uforbere	4	stort	3	etterrettelig	2	klarhet	2	raseri	2	trussler	2
trøst	30	fortvilelse	10	inspirasjon	5	uavvendig	4	surrealistisk	3	evigvarende	2	konfrontasjon	2	raushet	2	tvil	2
vakkert	30	grusomt	10	kraft	5	uskyldig	4	svik	3	feil	2	lærdom	2	reaksjonsevne	2	tydelig	2
rose	28	hedre	10	nasjonalfølelse	5	utenkelig	4	takknemlighet	3	felles verdier	2	læring	2	realitetsjekk	2	uakseptabelt	2
åpenhet	27	meningsløst	10	offer	5	utlip	4	tapper	3	fine ungdommer	2	lammelse	2	reddsel	2	ubehag	2
trygghet	27	menneskeverd	10	oppgitthet	5	utrygghet	4	tapre	3	følelsesladet	2	ledelse	2	redningsarbeid	2	uendelig	2
tro	26	nestekjærighet	10	optimisme	5	vilje	4	tilienlighet	3	folksomt	2	ledersvikt	2	redningshelter	2	uenighet	2
varme	26	rettferdighet	10	redd	5	ydmkyhet	4	tilstedeværelse	3	forakt	2	lemlestelse	2	refleksjoner	2	uforstått	2
tårer	25	ettertenksomhet	9	samling	5	ærlig	3	ubeskriverlig	3	forandrende	2	lengt	2	rekreasjon	2	ulovlig	2
verdig	23	nærhet	9	sannhet	5	avslutning	3	uforstående	3	forbannet	2	lev	2	respekterende	2	umenneskelig	2
medfølelse	22	tanker	9	seier	5	bevegelse	3	undring	3	forbredning	2	likhet	2	ressurser	2	unavitt	2
sjokk	22	22. juli 2011	8	smil	5	deltakelse	3	ungdommelighet	3	forglemmegei	2	lindrende	2	retning	2	ungdomm	2
medmenneskelighet	21	enkelt	8	takk	5	engasjert	3	ungdommen	3	forløsning	2	livslyst	2	romslig	2	unge	2
minnes	21	forståelse	8	ubeqripelig	5	enkel	3	unqt	3	forventninger	2	lykke	2	ropte	2	uovervinnelig	2
tragedie	20	fredelig	8	usikkerhet	5	estetikk	3	uskyldighet	3	framtidstro	2	lyspunkt	2	ros	2	upolitisk	2
tragisk	20	historie	8	vondt	5	estetisk	3	utrolig	3	framtidssikter	2	lyst	2	rosemarkering	2	upretensjost	2
tristhet	20	inkludering	8	alvorlig	4	farger	3	uventet	3	fratvelse	2	massedrap	2	rosotog	2	urettferdig	2
vennskap	20	livsglede	8	angst	4	flamme	3	venner	3	fredfullt	2	medfølelsen	2	samfunnsbeviast	2	uro	2
empati	19	nasjon	8	avmakt	4	fokusert	3	viktig	3	fredfyt	2	medmennesklighet	2	samlingsplass	2	uskyld	2
reddsel	19	ondskap	8	beskyttelse	4	fredfullhet	3	abstrakt	2	fremtiden	2	menneskerettigheter	2	sammenhold	2	uskyldstap	2
refleksjon	19	rolig	8	bilder	4	fremgang	3	advare	2	frihetstanke	2	meneskeliv	2	sammenkomster	2	utholdenhet	2
frykt	18	rørende	8	enhet	4	frustrasjon	3	ærbødighet	2	fryktes	2	minnemarkering	2	sammensveising	2	uvirkelighet	2
uforståelig	18	samarbeid	8	evighet	4	glemt	3	ærefrykt	2	fugler	2	minneste	2	samtaleplass	2	vantrø	2
uvirkelig	18	synlig	8	fargerik	4	håpefull	3	æres	2	fuglesang	2	miste	2	sanseopplevelse	2	vanvidd	2
ære	17	tapphet	8	felleskap	4	hjelpesløshet	3	alt	2	grusom	2	mitt lille land	2	sikkerhet	2	vamt	2

Tabell – antall forekomster – forts.

Ord	#	Ord	#	Ord	#	Ord	#	Ord	#		
varsonhet	2	blåyd	1	flerkulturellt	1	glad jente	1	kjemper	1	minnerik	1
vemod	2	blomstehav	1	flertydighet	1	gledelærer	1	kjensler	1	minnerikt	1
vemodig	2	blomstehav	1	flytende	1	glemme	1	klassisk	1	minnesten	1
venn	2	blomstrete	1	følelsen	1	glømsel	1	klem	1	modig	1
venskap	2	bombe	1	følelsemessig	1	god	1	kongen	1	modige	1
videreførsel	2	bomber	1	følelsesutløpende	1	grundig	1	kontemplativt	1	monumentalt	1
viljestyrke	2	brannklokker	1	folk	1	guernica	1	kontroll	1	mørk	1
virkekraftig	2	brått	1	folkene	1	håndavtrykk	1	koordinering	1	motgang	1
virkelighetsfern	2	broderskap	1	folket	1	hedering av ofrene	1	krigssone	1	motivasjon	1
vold	2	brorskap	1	følsomt	1	hedres	1	kulde	1	motstandskraft	1
ærbart	1	brutalt	1	for jævlig	1	helbredelse	1	kunstneren	1	multinasjonal	1
ærefullt	1	brutalt	1	forandring	1	helende	1	kvelende	1	musikk	1
ærlighet	1	buntnrist	1	forberedt	1	helhetlig	1	kynisk	1	nærkontakt	1
ærværdig	1	dagen	1	forbrytelse	1	helicopter	1	lære	1	naivitet	1
ærværdig	1	dato	1	fordømmende	1	helledådig	1	lærerikt	1	nashaffølelse	1
aggresjon	1	deling	1	fordypning	1	hellemod	1	lamslått	1	nasjonalmerke	1
aksept	1	deltagelse	1	forevigelse	1	hendelsen	1	landesorg	1	nasjonalromantikk	1
aldri glemme	1	demokratiet	1	forfedelig	1	henvissende	1	landet	1	nasjonalsorg	1
aldri glemte	1	djevnet	1	forferdig	1	hevn	1	landlig	1	nasjonalt	1
alle	1	domkirken	1	forklarende	1	hjelp	1	landsorg	1	nasjonangrep	1
allegudershus	1	desangst	1	forsiktig	1	hjelpesløs	1	lederudugelighet	1	navneplakett	1
allesammen	1	drap	1	forskrekkelse	1	hjerterom	1	leqe	1	navneplate	1
alltid	1	drømmer	1	forsemmelser	1	holde om	1	lett	1	non-figurativ norsk folkehjelpsanitet	1
anger	1	dugnad	1	fortapt	1	holdning	1	lettelse	1	nummenhet	1
anerkjennelse	1	effertanke	1	fortellinger	1	horribelt	1	letthet	1	nytt	1
anstendig	1	equitisk	1	fortelle	1	høyt	1	lidskap	1	offertledning	1
ansvarlig	1	ekstremisme	1	fortetting	1	hukommelse	1	likegyldighet	1	oase	1
ansvarlighet	1	ekstremt	1	fortvilende	1	hverdag	1	likeverdsforkjempere	1	ødeleggende	1
antidiktatur	1	elegant	1	fortutseende	1	hvil i fred	1	livets start	1	offentlig	1
antrasistisk	1	elsk	1	forventning	1	hvorfor?	1	livlig	1	offerhedring	1
arbeiderbevegelse	1	elsket	1	forvirrelse	1	hygge	1	lojalitet	1	økologisk	1
auflogo	1	endelig	1	forvirring	1	hyggelig	1	luftig	1	omfavnelse	1
av	1	endeløst	1	framsynte	1	identitet	1	majestetisk	1	omkommet-fokus	1
avbrudd	1	endring	1	framtiden	1	ideologi	1	maktesløshet	1	omkomne	1
avdøde	1	engasjerende	1	framtidforventning	1	idiotisk	1	mangefasettert	1	ormsyn	1
avstand	1	engsteli	1	framtidsløfte	1	ikke knekke	1	mangfoldig	1	ømt	1
avtrykk	1	enhetlig nasjon	1	fredfull	1	ikke-religiøs	1	mangler	1	oppfølging	1
balanse	1	ensomt	1	fredlighet	1	individuell	1	mareitt	1	oppditt	1
barn og ungdom	1	erkjennelse	1	fredsvilje	1	informativ	1	markeringen	1	opplevelse	1
båter	1	erobrer	1	fremmed	1	informativt	1	martyrer	1	opplevelser	1
båtredding	1	etterfølger	1	fremtids-ledere	1	inkompetanse	1	massakre	1	opplysende	1
begynnelse	1	ettertanker	1	fremtidsvisjoner	1	innkluderende	1	massemord	1	opplysning	1
behagelig	1	ettertenksom	1	frihetsberøving	1	innlevelse	1	massemorder	1	oppreiing	1
bekjempe	1	evne	1	fritt	1	innrømmelser	1	måtte	1	oppvåkning	1
beklager	1	fakta	1	frivillige	1	innsiktsfullt	1	meditasjon	1	oppvekkende	1
bekymring	1	familie	1	frustrasjon	1	inspirerende	1	medkjensle	1	optimistisk	1
benk	1	fattigdom	1	fryktelig	1	integritet	1	medmennesklighet	1	orientering	1
berøring	1	feigt	1	galt	1	internasjonalisme	1	melankoli	1	oslo	1
beste	1	fellslått	1	gåsehud	1	iver	1	meninger	1	oslove	1
bestialsk	1	felles	1	gjengjeldelse	1	jeg elsker deg	1	meningsbærende	1	over	1
betong	1	felleskapet	1	gjenkjennelse	1	kammerater	1	mennesker	1	overkommelse	1
betydningsfull	1	felleskapsfølelse	1	gjenkjennende	1	kampklar	1	mer	1	overlatt	1
betydningsfullt	1	ferdig	1	gjenoppreiing	1	katastrofalt	1	mildhet	1	overraskelse	1
billedmotiv	1	figurativt	1	gjenreiseing	1	katastrofe	1	minnebok	1	overtid	1
biterhet	1	fin	1	gjenreinsingsevne	1	kjærlighet	1	minnedag	1	overveldende	1
bjerkestrær	1	flerkultur	1	gladgutt	1	kjærlig	1	minnen	1	pågangsmot	1

Tabell – antall forekomster – forts.

Ord	#	Ord	#	Ord	#	Ord	#
påminnelser	1	sneversyn	1	trøstende	1	vidsyn	1
panikk	1	snillisme	1	trussel	1	viktigere	1
pent	1	sobert	1	trygg	1	viljestyrke	1
pep-talk	1	soledaritet	1	uavklart	1	vinnere	1
politi	1	sommerminner	1	ubarmhjertelig	1	virkekraftig	1
politisk	1	sorg og savn	1	ubegripelig sorg	1	virkelighetsfjern	1
politiskvikt	1	sørgeleg	1	uenighetssamtalen	1	visjon	1
positivitet/optimisme	1	sorgfullt	1	ufatelig	1	vold	1
prektighet	1	sorglindring	1	ufattelig tragedie	1	voldsom	1
pustehull	1	sorgrom	1	uforklarlig	1	voldsomhet	1
rådhusplassen	1	sorgtunge hjerter	1	uforståelig	1	vondskap	1
reaksjon	1	sorgutslipp	1	uforstand	1	vrient	1
realisme	1	sosialdemokrati	1	uførtjent	1	ved	1
reddet	1	sosialdemokratiskgjenreisning	1	ugjerning	1	vedlikeholdt	1
reflekterende	1	speilbilder	1	uhygge	1	vekst	1
regjering	1	spektakulær	1	uhyggelig	1	vemodighet	1
regjering	1	spor	1	ujevnheter	1	vendepunkt	1
regjeringskvartalet	1	spørrende	1	uknekkbarhet	1	vending	1
ren	1	slå sammen	1	ulykkelig	1	ventingen	1
rettsikkerhet	1	stabilt	1	umistelige	1	verdi	1
robust	1	stakkars	1	unfallighet	1	verdiøkjenneelse	1
rød	1	stein	1	ung sorg	1	verdifullt	1
rom	1	sterke	1	ungdomsglede	1	videre	1
rørendde	1	stilig	1	ungdomskam	1	vidsyn	1
ryddig	1	stjerneskudd	1	ungdomsøya	1	viktigere	1
rystelse	1	stor	1	unik	1	vinnere	1
saklig	1	storslått	1	united	1	visjon	1
samfunnsengasjement	1	størst	1	universelt	1	voldsom	1
samfunnsverdier	1	substans	1	upatriotisk	1	voldsomhet	1
samhold	1	surrealistisk	1	uprangende	1	vondskap	1
samløypunkt	1	sykt	1	urealisme	1	vrient	1
samløypunkt	1	symbolsk	1	uredd	1	ytring	1
sammenholdt	1	tåleranse	1	urett	1		
samtidig	1	tankefull	1	usansynlig	1		
samvær	1	tankefullhet	1	usansynlig	1		
sannhelen	1	tankefullt	1	uslåelig	1		
sår	1	tapt uskyld	1	utfordrende	1		
sårbare	1	tekster	1	utayamassakren	1		
sårbart	1	tenkepause	1	utsikt	1		
sårhet	1	terrorisme	1	uttrykksfull	1		
sårt	1	tidgivende	1	utvikle	1		
selvforaktelse	1	tidlig	1	uvirkelig	1		
selvhat	1	tidløshet	1	uvitenhet	1		
senke skuldrene	1	tidsskille	1	uvitenheten	1		
seniøst	1	tilfeldighet	1	vakker	1		
sinsro	1	tilgjeving	1	vakkerhet	1		
sint	1	tilherlighet	1	våkne	1		
skadde	1	tilstedeværende	1	vakre	1		
skade	1	tolleranse	1	vann	1		
skjermet	1	tom	1	varvittig	1		
skjerhet	1	trær	1	var	1		
skuffelse	1	transformerende	1	varig	1		
skulptur	1	trauma	1	varm	1		
sløsing	1	traume	1	varmende	1		
sluttløst	1	traumer	1	varmhet	1		
små	1	troskyldighet	1	varmhjertig	1		

Tabell – ord – alfabetisert

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
22. juli 2011	antidiktatur	beste	deltakelse	engstelig	feil	forbannet	framtidshåp	fugler	håpløst	hertekjærende
abstrakt	antirasisme	bestialsk	demokrati	enhet	feilslikt	forberedt	framtidsløfte	fuglesang	harmoni	hjerteles
advarsel	antirasistisk	betong	demokratiet	enhetlig nasjon	felles	forbrødding	framtidstro	galskap	hat	hjerterom
ærbart	åpen	betydningsfull	demokratisk	enighet	felles verdier	forbrytelse	framtidssikter	galt	hav	herteskjærende
ærbødighet	åpenhet	betydningsfullt	dikt	enkel	felleskap	fordømmende	frarevelse	gåsehud	heder	herteskjærende
ære	åpent	beundringsverdig	djervhet	enkelt	felleskap	fordypning	fred	gjengjeldelse	hedering av ofrene	holde om
ærefrykt	arbeiderbevegelse	bevegelse	død	ensom	felleskapet	forevigelse	fredelig	gjerkjennelse	hederlig	holde sammen
ærefullt	arbeiderpartiet	bilder	domkirken	ensomhet	felleskapsfølelse	forfedelig	fredfull	gjerkjennende	hedre	holdning
æres	årvåkenhet	billedmotiv	desangst	ensomt	ferdig	forferdelig	fredfullhet	gjennoppreising	hedres	horribelt
ærlig	auf	bitterhet	drama	er	figurativt	forferdelse	fredfullt	gjennreising	hedring	høyt
ærlighet	auflogo	bjørketrær	dramatikk	erfaring	fin	forferdig	fredfullt	gjennreisingsevne	helbredelse	høytid
ærværdig	av	blåøyd	dramatikken	erindring	fine ungdommer	forglemmegei	fredfylt	gladgutt	helende	hukommelse
ærværdig	avbrudd	blomst	dramatisk	erkjennelse	fint	forklarende	fredlig	gladgjente	helhetlig	humanisme
aggresjon	avdøde	blomstehav	drap	erobrer	flamme	forløsning	fredlighet	glede	helicopter	humor
aksept	avmakt	blomstene	drept	estetikk	flerkultur	forsiktig	fredsvilje	gledestårer	heltar	husk
aldri	avslutning	blomster	drømmer	estetisk	flerkulturellt	forskrekkelse	fremgang	glemme	helteadig	huske
aldri glemme	avstand	blomstehav	dugnad	etterfølger	flerkulturellt	forsamlinger	fremmed	glemsel	heltemod	husket
aldri glemte	avtrykk	blomstrete	dypden	etterlatt	flertydighet	forsoning	fremover	glemte	heltemot	hverdag
alene	balanse	bombe	ettertanke	etterlatte	flytende	forståelse	fremtid	god	helter	hvil i fred
alle	barn	bomber	egoistisk	etterrettelig	fokusert	fortapt	fremtiden	godhet	heltemodig	hvile
allegudershus	barn og ungdom	bønn	einskap	ettertanke	følelsen	fortellinger	fremtids-ledere	gråt	hendelsen	hvisket
allesammen	båter	brannklokker	ekstremisme	ettertanke	følelser	fortelle	fremtidshåp	gripende	hensynsløst	hvitt
alltid	båtredding	brått	ekstremt	ettertenksom	følelsesladet	fortetting	fremtidstro	gruesom	henvisende	hvorfor
alt	bearbeidelse	bredt	elegant	ettertenksomhet	følelsemessig	fortvilelse	fremtidsvisjoner	grundig	heroisk	hvorfor?
alvor	bedrag	broderskap	elsk	evig	følelsesutløpende	fortvilende	frihet	grusom	hevn	hygge
alvorlig	bedring	brorskap	elsket	evighet	folk	forutseende	frihetsberøving	grusomhet	historie	hyggelig
anger	begynnelse	brutalitet	empati	evigvarende	folkene	forventning	frihetstanke	grusomt	historisk	hyllest
angst	behagelig	brutalt	endelig	evne	folket	forventninger	fritt	guernica	hjelp	identitet
anerkjennelse	bekjempe	bry seg	endeløst	fakta	folksomt	forvirrelse	frivillige	håndavtrykk	hjelpemiddel	ideologi
anstendig	beklager	buntnrist	endring	familie	følsomt	forvirring	frustrasjon	handling	hjelpeløs	idiotisk
ansvar	bekymring	dagen	engasjement	farger	for jævlige	framsynte	frustrasjon	handlingslammelse	hjelpeløs	idyll
ansvarlig	benk	dato	engasjerende	fargerik	forakt	framtid	frukt	håp	hjelpeløshet	ikke forgjeves
ansvarlighet	berøring	deling	engasjert	fattigdom	forandrende	framtiden	fruktelig	håpefull	hjelpsomhet	ikke knekke
anti-terror	beskyttelse	deltagelse	engler	feigt	forandring	framtidforventning	fruktløs	håpløshet	hjerter	ikke-religjøs

Tabell – ord – alfabetisert – forts

12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
ikke-vold	kjempe	lemlestelse	mareritt	minnen	nasjonal følelse	omfavneelse	overgrep	redd	roser
individuelt	kjemper	lengsel	markeringen	minneord	nasjonalfølelse	omfavnende	overkommelse	reddet	rosetog
informasjon	kjensler	lengt	martyrer	minner	nasjonalistisk	ømhet	overlatt	reddsel	rosetoget
informatisk	klarhet	lett	massakre	minnerik	nasjonalitet	omkommet-fokus	overlevelse	redning	ryddig
informativ	klassisk	letteise	massedrap	minnerik	nasjonalmerke	omkomne	overraskelse	redningsarbeid	rystelse
informativt	klem	letthet	massemord	minnes	nasjonalromantikk	omsorg	overraskende	redningsshelter	saklig
inkluderende	konfrontasjon	lev	massemorder	minnested	nasjonalsorg	omsyn	overtid	reddsel	samarbeid
inkludering	kongen	leve videre	mätte	minnesten	nasjonalt	ømt	overveldende	refleksjon	samfunn
inkompetanse	kontemplasjon	levende	medfølelse	minneverdig	nasjonangrep	omtanke	pågangsmot	refleksjoner	samfunnsbevisst
inkluderende	kontemplativt	lidenskap	medfølelsen	miste	natur	omtenksomhet	påminne	reflekterende	samfunnsengasjement
innlevelse	kontroll	likegyldighet	media	mitt lille land	naturlig	ondskap	påminneelse	regjering	samfunnsverdier
innrømmelser	koordinering	likeverd	meditasjon	modig	navn	ondskapen	påminnelser	regjering	samhald
insiktsfullt	kraft	likeverdsforkjempere	medkjensle	modige	navneplakett	ondskapsfullt	panikk	regjeringskvartalet	samhold
inspirasjon	krig	likhet	medlidenhet	modighet	navneplate	oppfølging	pårørende	rekreasjon	samhørighet
inspirerende	krigssone	lindrende	medmenneske	monumentalt	nestekjærlighet	oppgift	pent	ren	samlende
integritet	kulde	liv	medmenneskelig	mørk	nestekjærlighet	oppgitthet	pep-talk	respekt	samlpunkt
internasjonalisme	kunnskap	livet	medmenneskelighet	marke	nød	opplevele	personlig	respekterende	samlet
iver	kunstneren	livets start	medmenneskelighet	mot	nok	opplevelser	plass	respektfullt	samling
jeg elsker deg	kvelende	livlig	medmenschlighet	møtested	nøktrent	opplysende	poletikk	ressurser	samlingsplass
kameratskap	kynisk	livsferm	melankoli	motgang	non-figurativ	opplysing	pollti	retning	samlingspunkt
kammerater	lærdom	livsglede	meninger	motivasjon	noreg	opplysning	polltikk	rettferdighet	sammen
kamp	lære	livslyst	meningsbærende	motsland	norge	oppmuntring	polltisk	rettssikkerhet	sammenhold
kampklar	lærerikt	lojalitet	meningsløshet	motstandskraft	norsk	oppofrende	polltisvikt	ro	sammenholdt
kampvilje	læring	luftig	meningsløst	multikultur	norsk folkehjelp	opprensing	positivitet/optimisme	robust	sammenkomster
kaos	lammelse	lykke	mennesker	multinasjonal	nuet	oppvåkning	prektighet	rød	sammensveising
kaotisk	lamslått	lys	menneskerettigheter	musikk	nummenhet	oppvekkende	privat	rolig	sammhold
katastrofalt	landesorg	lyspunkt	menneskeverd	nådelaus	nytt	optimisme	pustehull	rom	samtaleplass
katastrofe	landet	lyst	menskeliv	nærhet	oase	optimistisk	rådhusplassen	romslig	samtidig
kirke	landlig	majestetisk	mer	nærkontakt	edeleggende	ord	raseri	ropte	sanvør
kirken	landssorg	makteeløshet	mildhet	nærvør	offentlig	orientering	raushet	rørende	sang
kjærlighet	ledelse	mangefasettert	minne	naivitet	offer	oslo	reaksjon	rørende	sannhet
kjærliek	ledersvikt	mangfold	minnebok	nasjonalfølelse	offerhedring	oslove	reaksjonsevne	ros	sannheten
kjærlighet	lederuduggelighet	mangfoldig	minnedag	nasjon	ofrene	oss	realisme	rose	sanseopplevelse
kjærligheten	lege	mangler	minnemarkering	nasjonal	ekologisk	over	realitetssjekk	rosemarkeringen	sår

Tabell – ord – alfabetisert – forts

22	23	24	25	26	27	28	29	30	31
sårbar	smerte	spørrende	takknemlighet	tilgivelse	tvil	undring	uskyldige	varmhet	voldsom
sårbarhet	smertefullt	stå sammen	taksamhet	tilgjengelig	tydelig	unfallenhet	uskyldighet	varmhjertig	voldsomhet
sårbart	smil	stabilit	tåleranse	tilgjengelighet	uakseptabelt	ung	uskyldstap	varmt	vondskap
sårhet	sneversyn	stakkars	tålmodighet	tilgjeving	uavklart	ung sorg	uslåelig	varsomhet	vondt
sårt	snillisme	stein	tanke	tilhørighet	ubarmhjertelig	ungdom	utenkelig	ved	vrient
savn	sobert	sterk	tankefull	tilhørighet	ubegripelig	ungdomm	ufordrende	vedlikeholdt	ydmøyhet
savnet	søken	sterke	tankefullhet	tilit	ubegripelig sorg	ungdommelig	utholdenhet	vekst	ytring
seier	soledaritet	sterkere	tankefullt	tilstedeværelse	ubehag	ungdommelighet	utløp	vemod	ytringsfrihet
selvforaktelse	solidaritet	sterkt	tanker	tilstedeværende	ubeskriverlig	ungdommen	ufayamassakren	vemodig	
selvhat	sommer	stilfullt	tankespill	toleranse	uendelig	ungdomsglede	utrolig	vemodighet	
senke									
skuldrene	sommerminner	stilig	tankevekkende	toleranse	uenighet	ungdomskam	utrygghet	vendepunkt	
seriøst	sorg	stille	tap	toleranse	uenighetssamtalen	ungdomsøya	utsikt	vending	
sikkerhet	sørg	stilhhet	tapper	tom	ufatelig	unge	uttrykksfull	venn	
sinne	sorg og savn	stjemeskudd	tapperhet	tomhet	ufatelig	ungt	utvikle	venner	
sinnpro	sørge	stolt	tappre	tomrom	ufatelig tragedie	unik	uventet	vennskap	
sinnpro	sørgeleg	stoltenberg	tapre	trær	uforbredt	united	uvirkelig	venskap	
sint	sørgelig	stolthet	tapt tid	tragedie	uforglemmelig	universelt	uvirkelig	ventingen	
sjelero	sørgemulighet	stor	tapt uskyld	tragisk	uforklarlig	unødvendig	uvirkelighet	verdi	
sjøkk	sorgen	storslått	tårer	transformerende	uforståelig	uovervinnelig	uvitenhet	verdiertkjennelse	
sjokkerende	sørgende	størst	tekster	trauma	uforståelig	upatriotisk	uvitenheten	verdfult	
skadde	sorgfullt	stort	tenkepause	traume	uforstående	upolitisk	vakker	verdlig	
skade	sorglindring	støtte	tenker	traumer	uforstand	uprangende	vakkert	verdighet	
skam	sorgrom	styrke	terror	trist	uforstått	upretensjst	vakkerhet	videre	
skjernet	sorgtunge hjerter	substans	terrorisme	tristhet	uforjent	urealisme	våkne	videreførelse	
skjønnhet	sorgtunghet	subtillt	tidgivende	tro	ugjerning	uredd	vakre	vidsyn	
skjørhet	sorgtullipp	surrealistisk	tidkrevende	trokyldighet	uhygge	urett	vann	viktig	
skrekk	sort	surrealistisk	tidlig	trøst	uhyggelig	urettferdig	vantro	viktigere	
skremmende	sosialdemokrati	svik	tidløshet	trøstende	ujevnheter	urettferdighet	vanvidd	vilje	
skuffelse	sosialdemokratiskgjenreisning	sykt	tidløst	trøstet	uknekkbarhet	uro	vanvittig	viljestyrke	
skulptur	søsken	symbolikk	tidsskille	trussel	ulovlig	usannsynlig	var	vinners	
skummelt	speilbilder	symbolsk	til minne	trussler	ulykkelig	usansynlig	varig	virkekraftig	
sløsing	spektakulær	sympati	tilbakeblikk	trygg	umenneskelig	usikkerhet	varm	virkelighetsfern	
sluttethet	spenning	synlig	tilfeldig	trygghet	umistelige	uskyld	varme	visjon	
små	spor	takk	tilfeldighet	trygt	unavitet	uskyldig	varmende	vold	

